

ספר חסידים.

שמואל^(ב):

[דף א] סוד יראי אלהים.

א. ליראי השם ולחושבי שמו אכתוב זה ספר ונכון לפנייהם למען ילמדו ליראה את ה' ואת בניהם ילמדון ולא שאני חכם מבני דורי כי קטן אני במעשים טובים ובתורה כי יש בדורי חכמים בתורה ובכל חכמה ומעשים ובעלי יראה יותר ממני אלא מרב חכמתם מפלפלים בתלמוד אשר אין קץ לחכמתה (ב) ואומר, הנה יש יראי השם זה גדול מזה בחכמה וחסידים ויש חסיד חכם בתורה ויש^(ג) חסיד שלבו הולך (ג) אחרי רצון בוראו ואינו מרבה מעשים טובים כחסיד וחכם מפני שקבל מרבו, ומה שהבירו לא הרבה מפני שלא קבל מרבו ולא היה חכם להבין מלבו, ואילו היה יודע היה מקבל ומקיים, לפי שאמרו (ד) לעולם יהא אדם ערום ביראה. והנה מי שלא למד או שאין לבו ספוג לקבל התלמוד ואפילו קבל הרי סתום פעמים ומפוזר שאינו יכול לקבץ ולדעת. ומצינו בתורה שכל מי שיכול להבין אע"פ שלא נצטוו נענש עליה שלא שם על לב. שנאמי (במדבר לא יד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה ויאמר אליהם ההייתם כל נקבה. ולמה לא ענו לו למה לא צוית לנו והלא לא אמרת לנו להמית הנשים (ה) אלא שידע משה שהיו חכמים ובקראין לרון קל והומר (ו) ומה כנענים שכתוב בהן (דברים כ מז יח) לא תחיה כל נשמה למען אשר לא ילמדון אתכם לעשות וגו' וכתוב (שם ז ד) כי יסיר את בנך מאחרי שמא יחטיאך להבא אלו שכבר חטאו והחטיאו לא כל שכן. והיה לכם לרון קויה. וכן למה לא אמר בלעם כשאמר לו המלאך (במדבר כב לב) על מה הכית את אתונך מה עון שהכיתי את אתוני ואפילו צער בעלי חיים אין כאן שלא רבצה מחמת משאוי כבד כשלחצה רגלו אל הקיר למה לא היה לו להכותה והיה לו לומר מה עון עשיתי. אלא שהיה לו לחשוב שמא שלא ברצון הקב"ה שהוא לא נתן לו רשות אלא להגיד להם העתידות. שנא' (שם שם כ) ואם לקרא לך באו האנשים שתניד להם העתידות. והקב"ה ראה ששמת אם יתן לו רשות לקלל את ישראל וזהו שאמר (שם שם לד) חטאתי כי לא ירעתי שאתה נצב לקראתי אדרבה איפכא מסתברא לפי שלא ידע שהוא נצב לקראתו לא חטא. אלא כך אמר חטאתי שלא שמתי על לב לדעת. שלא פשפשתי וחקרת

(6) נדפס סי' קנ"ג

א. (ה) כן כתוב בכתב יד ולא איכל לכוין ולהבין תיבה זו. (ג) יעניין דברי החסיד בחובות הלבבות בהקדמתו שאומר: ונשאל אחר מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגירושין והשיב את שואלו אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו הירעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם מהם כו'. (ג) ה' גידעמאנן בספרו תולדות היתודים ומצבם המוסרי בצרפת עד 291 גורם דולק. (ד) ברכות י"ז א'. (ה) בספרי מטות פסקא קנ"ז: ויאמר להם משה החייתם כל נקבה אמר לו פנתם רבנו כשם שהפקדתי כן עשינו. (ו) חק"י הזה הביא הילקוט ראובני פרשה מטות בשם הכדרש, ויש להעיר כי הגר"א מוולנא בספרו אדרת אליהו על הפסוק הן האדם היה וגו' כתב שכל מקום שנא' הן פירושו ק"ו וכתב מוהר"צ קאצנעלנבוגען בביאורו על ל"ב מדות המכונה נתיבות עולם עד 2: כי לא הבין דברי הגר"א כי הלא מצינו הן הנה היו לבני ישראל כו' ולפי דברי רבנו המחבר והמדרש שהביא הילקוט ראובני גם הפסוק הזה

ספר חסידים

באיוה עון הוא. מכאן שיהא אדם ערום כיראה הואיל ומענישין אותו על שאין יודע (1a) שיש לדעת ולחקור שהרי לפני השליט לא תוכל לאמר כי שגגה היא ולא היה יכול לומר (מלכים א ב) שמעי לשלמה שכחתי שיצאתי את נחל קדרון. ע"כ אמרתי אכתוב ספר ליראי ה' פן יענשו והם סבורים שעל חנם הוא וחלילה לה' מרשע כי לא חפץ רשע וכתב (יחזקאל נ יז—כא) והזהרת אתהם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתם ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה. הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת רשע וג' ואתה את נפשך הצלתה. הוא ימות כי לא הזהרתו ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת צדיק חיו יחיה (ז) ואתה את נפשך הצלת. ו' אזהרות כנגד (משלי כו כה) שבע תועבות בלבו וכנגד (שם ו טז) שש הנה שנה ה' ושבע תועבת נפשו וכנגד (ויקרא כו כא) שבע כחטאותיכם. ואתה את נפשך הצלתה. אבל אינו אומר וזיחה צדקתה. אלא את נפשך הצלתה מכאן שכל שנענש חברו והוא אינו מזהירו לומר אל תעשה הרי כל העונש שמקבלין מעלין על זה כאילו הרגו. לפי שהיה לו להזהירו ולא הזהירו (ח) ותובעין מזה דמו של זה. וזהו שכתוב ודמו מידך אבקש. על כן ערכתי ספר היראה למען יזהר הירא את דבר ה' (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר. ואם שניתנו בו יתקן ויבין החכם למען יראו את ה' כל הימים באמת (אהובב) לך את המצוה הרומה למת מצוה שאין לה עוסקים. כאשר תראה מצוה בווייה שאין לה עוסקים כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נויקים ואתה תלמוד סדר קדשים. ואם תראה שאינם חוששים ללמוד מועד קטן ומי שמתו מוטל לפניו אתה תלמד ותקבל שכן גדול כנגד כולם. כי הם דונמת מת מצוה אותם מסכתות ואתם הלכות 'שבני אדם אין רגילים בהם. שזה רומה לאחר שהיו לו בנות תבעום בני אדם והשיאום להם ונשארה בת אחת שלא תבעו להנשא אמרה לאביה לאחיותי למדתה אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם. לכך קפצו הכל [ע"כ] עליהם והיו להם לאנשים. אבל למה נתתה לי אומנות שהכל מתרחקים ממני לארונם בנדי אבל ותכריכי מתים. אילו היתה אומנתי בנדי שמחה גם אנכי הייתי לאיש נאחז מאחיותיי. אמר לה אביה אני אשבח אותך לכל שילכו הכל אצליך. כך אמרה מסכת מועד קטן והרומה לה. רבוננו של עולם למה אין עוסקין בי כמו בשאר מסכתות והקב"ה אמר הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה כאשר הוא סוף כל האדם והחיו יתן אל לבו.

ועתה למה אומרים הוא סכנה לפי שכתוב (משלי ג יא) ואל תקוץ בתוכחתו והוא ממחר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות. ועוד לפי שכל דבר שתופסין אותו סכנה. אפילו מקום הוא מסוכן לפי שלשון בני אדם ועינים מוקת. אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה יתפלל לפני הקב"ה שלא יארע דבר רע. וגם ילמדו הרב בחשאי ולא יפרסם ולא ינזק מאחר שלשון בני אדם מוקת ועינים וכת' (ט) (שה"ש ז ב) חמוקי ירכיך כמו חלאים אלו דברים של חלאים ותחלואי מיתות. כמו מי שמתו מוטל לפניו ומועד קטן יהיו בסתר ולא יזיק. שנא' (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. וגם שמעתי בשני דברים מלאך המות קרוב לשמוע. למי שדורש במעשה מרכבה ובמועד קטן לכך (י) נענה מלאך (ב) ע"כ. (ג) כע"ז זה נגדעם ס"י ק"ה ומונח נגדעם דף כ"ב ונמי חס כלל ס"ח סני' כי ולקמן כ"ז ס"י חקפ"ו וכן נגדעם כ"י נס"ח עד קלות כלס.

גדרש בק"ו וצדק חג"א בכללו דכ"ל. (1a) כמ"ש דברי הימים א' כ"א ח'. (ז) צ"ל כי נזהר כן הוא בכתוב וזוהי ידוה מספר שבע אזהרות שמביא המחבר מכוון. (ח) יעניין שבת נ"ה א' ע"ז י"ח א' שאמרו שם: ועל אשתו להריגה ולא מיחה ביה מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו. (ט) במועד קטן ט"ז א': חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר ומוסיף העורך בערך חמק: אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן נדרים מ"ט א' מאן חולין רבנן והן שמתעסקין בתורה שהוא מעשה ידי אומן. ויעניין מדרש רבה שיר פרשה ד'. (י) חגיגה י"ד ב' נענה מלאך מן תאש ואמר הן הן מעשה מרכבה ויעניין בתוס' שם ד"ת נענת ח"ל: ולא גרסינן מלאך המות.

המות הן הן. מעשה מרכבה כמעשה רבן יוחנן בן זכאי ור' אלעזר בן ערך שאם לא יכוין להפסד ממנו. וכן מועד קטן כיוצא בו לפי שהוא ממונה על המות לכך יעסוק בכל לבו ליישר (יא) בלא קלות ראש^ה וכן כל מצוה שתראה שאחרים עוסקין בה ובמקצת עבודותיה אין חוששין בה אתה תחוש באותה הכוונה. ואתה תקבל שכר כנגד כולם שאם תראה שהכל נושאים את המטה של מת ורגלי המטה נפלו אתה קח בדרך רגליה שאילו לא היתה למטה רגל בעת שמניחין לארץ המטה. הרי קלוננו של מת ביותר וכל דבר שכוונתו בו יותר תקבל שכר מנוף הדבר וזהו שנא' (משלי יג יג) בו לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם (יב) ויום ששי שמת לאדם מת אע"פ שהוא אביו או אמו ימהר לקבורו פן יחלל שבת. שהרי אמרה תורה (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אע"פ שאמרו (יג) המאחר את אביו ואמו מלקובר כדי להספידן הרי זה משוכח לכך סמך לו ואת שבתותי תשמורו. ואם תאמר לא הקדים שבתות למורא אב ואם הרי כבר לעניין כיבוד הקדים ולמה לא הקדים לעניין מורא לומר מי גרם לשבתות שישמור מורא אב ואם לפי כשהיה קטן ובה לחלל שבת היה אביו ואמו מוחין בידו ומכין אותו שהרי כתיב (שמות כ י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים ואם אדם מייסר את בנו כשבא לחלל את שבת ומונעו מעשות עבירה הקב"ה יתן מוראו של אביו על הבן לכך סמך איש אמו ואביו תיראו. ואת שבתותי תשמורו. ואל תאמר זהו דוקא כשמת אביו לעת ערב אבל בבקר לא אפילו בהשכמה כדי לתקן מאכל בשבת. וכדי שישתכח קצת צערו לפני השבת (יד) שנאמר (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה. ולא יהיה עצב עמה לא נאמר ואלא לא יוסיף. לא ידבר שיבא לידי דברים המביאים לידי תוספת עצב. ועל זה נאמר (שמות כ ח) זכור את יום השבת לקדשו. וכי עשוי לשוכחו והלא כל שבעי שבת אלא זכור את יום השבת מרברים המשכחים אותו מלזכור את השבת. נכון אם נעשה דבר שבא להעצב בו אל תדרשם. שאם תזכרם תוסיף להעצב. זכור את יום השבת עשה דברים שתהא זוכר את יום השבת לרחוק בערב שבת. וללבוש בגדים ולתקן עונג שבת. ולקרוא דברים הנוהגים בשבת. מצוה^ג) לשנות ארבעים מלאכות חסר אחת. כדי שלא ישכח איוון מלאכה אסורה. כמו שיש לדרוש במעשה מועדים לפני המועדים כך בעניין שבת לפניו. אלא כדי למהר לצורכי שבת אחר התפילה תיקנו (טו) וקבעו לומר בבית הכנסת כמה מדליקין. כלומר קיימתי^ג) מה שבאות המשנה. חוץ מיום טוב הנכנס לשבת: זה סוד לימוד היראה: סוד יראי אלהים:

בז). תחילת חכמה יראת ה'. כשתבא לעשות שום דבר תחשוב אם היה אדם אחר עושהו אם היה שואל לך עיצה. מה עיצה הייתה נותן לו. וכן אמרו

(ב) כפול לקטן סי' תקפ"ח. (ג) נדפס סי' קנ"ד. (ד) נדפס סי' קנ"ה. (ה) נדפס סי' קנ"ה.

(יא) אולי צ"ל לישב. (יג) במו"ק כ"ב א': על כל המתים מרחם משהו הרי זה משוכח על אביו ועל אמו הרי זה מנוח היה ערב שבת או ערב יום טוב הרי זה משוכח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. (יז) בירושלמי ברכות פ"ב ה"ז: הרי הוא דכתיב ברכת ד' היא תעשירי זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה זו אבלות כמה דתימא נעצב המלך על בנו (שמואל ב' י"ט ג'). (טו) אמירת כמה מדליקין הזכיר השבלי לקט סי' ס"ה בשם רב שר שאם נאון וצ"ל ובס"ס רב נטרונאי נאון וצ"ל אבל טעמם בשביל המאחר לבא לבית הכנסת שלא ישאר יחידי ויסתכן. לכן כתבו האחרונים דביו"ט שחל להיות בערב שבת אין צריך לומר אותה. אבל לטעמו של רבינו שכתב שמראה שקיים מה שבאות המשנה למה לא יאמרו ביו"ט הנכנס לשבת? והכלבו בהלכות שבת סי' ל"ה כתב ג"כ שפעם אמירתו הוא כדי להמתין מאן דלא מצלי משום סכנה ולסייג כתב בהלכות אבן סי' קי"ד דבבית אבן אין אומרים אותו כי שם אינו מניין קבוע ולא שכיח שיהיה מאחר לבא. ובמחזור וישרי סימן ק"ז: אומר משנה כמה מדליקין ממסכת שבת כדי להזכיר חיובי הדלקת שבת כו' ותקנת החכמים הלא משום סכנה דבי שמישי דשכוחי מוסיקין כו' נראה כי מבוא שני המצומים ביחד. אבל הרמב"ם כפ"ס מהלכות תפלה שהביא אמירת ברכה אחת מעין שבע לא הביא המנהג הזה ובמרדכי שבת פרק כל כתבי סי' ת"ז: וזה דאמרינן פרק כמה מדליקין מפני הסכנה. לכן צלע דברי רבנו המחבר שכתב חוץ מיום טוב הנכנס לשבת.

(א) ותפארת לו מן האדם. כאשר פיללת לאחרים תראה לך. (משלי ד ו) ראשית חכמה קנה חכמה כשהגיע בך ללמוד. אל תקנה לו אלא ביראת ה'. רב חכם וירא שמים. יראת ה' ראשית דעת (משלי א ו) כדי להכניסו ביראת [דף ב] ה'. ועוד כל ראשית תתן לו להקב"ה (ב) ראשית ביכורי כלו וכל תרומת כל. וכן תן לו ראשית היום והלילה. לברכו במה שמהנה ביום ובמה שמהנה בלילה. וכן הוא אומר (תהלים ח ד) כי אראה שמך מעשה אצבעותיך. ירח וכוכים אשר כוננת. מעריב ערבים ויוצר אור. וכשאתה עומד משנתך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובפנותך עיניך תשים אל לבך מלאכתך ותקנת צורכיך. וקודם לכל תקנויך יראת ה'. וכתוב יראת ה' ראשית דעת (משלי יא ו). כיצד מי שיוצא מבית האיסורין חייב להודות להקב"ה (ג). ואין לך חבוש יותר מן הישן. ותברך להקב"ה על מה שלא היה בך יכולת קודם לכן. ולא היה בך ממשלה בנוסף. וברכנו על כל אבר ואבר שהיה בקשור ועתה פתחם לעשות תקנתך בהם. ועל הידים. שמתחילה היו בחזקות הטומאה. ועוד (ד) שרוה הטומאה שורה עליהם וצוץ שלא תנוק שתטול ידך וכן על עיניו. ותיקנו חכמים ברכה על כל אחת ואחת כתקנה. ומעשה בחסיד אחד שהיה מברך על כל אבר ואבר ומקרא מסייעו לבי ובשרי ירגנו לאל חי. והיה מתפלל על כל אברים שנבראו בו שיעבדו למי שבראם לכבודו ושלא לחטוא לו בהם. לפי שהקב"ה נותן בלב טובים שלא לחטוא לו. שאין מגלגלין חטא על ידם. שנאמר (משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און. יצר טוב ויצר הרע טוב לצדיק שרואה שהרשע מערים ערמה על ערמה למצוא תאות נפשו. וחושב הצדיק הנה זה למצוא תאות נפשו לשעה אחת. והוא פעמים משים נפשו בסכנה בעבור תאות נפשו בפעם אחת כגון הליסטיין והגנבים והנואפים על ספק. ואני בעבור מי שנותן לאוהביו תאות נפשם לעתיד לבא לעולמי עולמים (ה). הנאות מכל הנאות ניאופים ותענוגים על אחת כמה וכמה שיש לי כל היום וכל הלילה להערים. אילו היה יצר האדם יצר הטוב מתגבר עליו לעשות טובה כמו שמתגבר עליו יצר הרע לתאות הנאת בשרו וכבודו. אז היה מערים בכל עומק לעשות חפצי שמים. וכל יצר האדם שיכולת בידו היתה לעשות מה שלבו חפץ ומצוי לעשות לו בלא בוששו ואין צריך להערים כל כך על הדבר. אבל כשאין יכולת בידו לעשות מה שלבו חפץ לפני פלוני ומפני פלוני בדבר פלוני. או צריך להערים כיצד יעשה תאות נפשו שלא יזיק לו דבר פלוני. והואיל וכל אילו דברים עמקי החכמה וגדולים חקקי חקרי לב המצויין אצל המתאווים ואצל קנאים ואצל רודפי כבוד. לפיכך הירא את דבר ה' רואה היאך מחפשים ותרים תאות נפשם ותאות רגע ספק משליכים נפשם למרחוק. וכל שכן אני. וכן אמרו ונקדשתי בתוך בני ישראל (ו) (ויקרא כב לב). שנהרגים על קדושת השם שנאמר (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום. הלא יצר הרע טוב לאדם. שאילו לא היה יצר הרע שולט באדם מה שבר יקבל על המזבח עתה שיצרו מתגבר עליו וכפופו בעבור הקב"ה [הרי יש לו שבר טוב] ולרשעים יצר טוב רע להם. אילו לא טעמו יצר טוב יכולין היו לומר לא ידענו מה טיבו של יצר טוב. כשיבא לירך שום דבר שלא ברצון הקב"ה או שיש לך דבר שהוא רצון הקב"ה. ומפני הבשת אתה מונע לעשות שקשה ומפליא בעיניך לעשות הדבר. או שיש לך יצר הרע שמתגבר עליך לעבור או לעשותו. תחשוב אילו היתה בשעת השמר הרי היה לך ייסורין או מות. בעבור הקב"ה על כן עלמות אהבוך (שיר א ג). על מות אהבוך (ו) ואם היו רוצים להרוג

ב. (ה) אבות פ"ב מ"א. (ג) צ"ל וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל והוא ביחזקאל מ"ד ל. (ג) בברכות ס' ב': כי תריץ ויחייב לימא בריך מתיר אסורים וברמב"ם פ"ז מהלכות תפלה ה"ד: כשישב על מטה מברך מתיר אסורים, וכן הוא בטוש"ע או"ח סמ"ו ס"א. (ד) שבת ק"ח ב' ושם איתא רוח רעה. (ה) ע"ז ס"ה א': אית לכו כהאי גוונא לעלמא דאתי אמר ליה דידן עדיפא מפי מהאי. (ו) משמעי שנאמר ולא תחלל אמור קדש וכשתוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך

אותך או ייסורין לעשות לך שנבחר מות מחיים הייתה סובל. וכל שכן זה הדבר שאינו כל כך גדול שמתגבר עליך יצרך. ומקבל שבר גדול. כי טוב שאדם כופף את יצרו ממאה מצות שאין יצרן תקפו ומסיתו ודוחקו עליהם. שהרי אמרו (ח) אין עובר על המצות שיעשו לעתיד לבא (ט) שאין יצר הרע לעתיד לבא (י) עד שלא יבאו ימי הרעה אלו ימי זקנה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אלו ימי המשיח שאין (יא) תשובה. לפיכך טוב לעשות אותו דבר שיצר הרע מתגבר עליו. ומכניע את יצרו עבור הקביה משאר המצות שאין היצר חושש בהן שלא תאמר הרי המצות שקולות קלה כחמורה. עון גדול נושא על מאה מצות שאין היצר מקטרג. והוא עובר עליהם יותר מעל המצות שהיצר מקטרג. משל למלך בשר ודם שצוה לעבדיו ללכת למקום פלוני. בא אחר ואמר לעבדו אחד אל תלך במקום פלוני שהמלך שולחך ואני אחז לך לישראל. ולקח לישראל ולא הלך. וחבירו לא הלך לפי שנדר ליתן לו שני פשיטי' הרי זה שלקח רק שני פשיטים יותר עונשו גדול שבדבר קל ביטל רצון המלך. כך זה שחוטא בדבר שאין יצרו מתגבר עליו עונשו יותר גדול. וכל דבר [ע"ב] שיבא לידך לעשות ואינך עושה מפני הבשת שיקראוך חסיד שוטה. תחשוב אילו הייתי בשעת השמד הייתי נהרג על עבירה קלה (יב) אפילו ערקתא דמסאנא. וכל שכן שאכפוף את יצרי המסור בידי. ואם נגבת תורה ותעמוד לך. ואם הבושת מלבנת פניך הרי לך זה כקרבן כפרה. ומוטב שתתבייש בפני מאה. ואל תתבייש בפני כמה רבבות. ובפני אותם עצמם לאחר מיתתך. וכן המונע את המצוה מפני הבשת. בין מצות עשה בין מצות לא תעשה יתבייש לאחר מותו בפרהסיא בפניהם. ואולי אפילו בחיים כמו צדקיהו שאמ' (יג) (ירמיה לח יט) פן יתעוללו בי ולא נכנע מפני ה' ועוורו עיניו. וחשוב לך שתי אותיות כ"פ כ"ף כי כל סאון סאן (יד) (ישעיה ט ד) כל העולם נידון מידה במידה. שנאמר (דברים כח מז מח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך [אשר ישלחנו ה' כך] ברעב ובצמא ובערוס ובחוסר כל (טו) וכל (טז) המרחם על האכזר סופו להיות אכזר על הרחמן. כגון שאול ריחם על עמלק. ונעש' אכזר על נוב עיר הכהנים. שריחמו על דוד. כל מי שמרחם על האכזר ואינו מרחם על הרחמנים ועל מי שהרין לרחם עליו. כגון על בניו ועל אבותיו ואחיו וקרוביו ויש לו ואין להם ויכול לכלכלם ואינו נותן להם הרי כל מה שיש לו יבא ליד מי שאין לו זכות וצדקה ואפילו הוא מפרנס אחרים כגון שהוא יודע שאביו ואמו ואחיו עניים ואינו מפרנסן ומפרנס אחרים. אותם עצמם שהוא מפרנס לבסוף יהיו אכזרים עליו ולא ירחמו עליו ולא יחזיקו לו טובה על החסד שעשה להם ויהפכו לו לשונאים. כי יש דבר שאין לו זכות לאדם שאם יעשנה ואם לא יעשנה יחשב לו לרעה. כגון איש ואשתו שאוהבין את ילדיהם ויש להן ומפרנסין אותן ומרחמים עליהם הרי אין זכות וצדקה. כי מאהבתם עושים להם כמו כלב לגוריו. והרוב

(ב) כעין זה לקמן סי' קפ"ב.

וקדש שמי' ספרא אמור פרשה ח' ויעוין סנהדרין ע"ד א'. (ר) ילקוט שה"ש רמז תקפ"א על פסוק זה בשם הכנסתא רבתי: עלמות אהבך אלו דורו של גזרה וכו'. ומבואר יותר במדרש רבה שיר א': ד"א על כן עלמות אהבך זהו דורו של שמד שנאמר (תהלים כ"ד) כי עליך הורגנו כל היום. ובמדרש שו"ס ט' י"ז: על כן עלמות אהבך שהבנו עליך למה שנאמר כי עליך הורגנו כל היום. (ס) צ"ל אין שבר וכוונת רבנו למה שאמרו בשבת קנ"א ב' ומדרש רבה קהלת פסוק וזכור את בוראך אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה ויעוין רש"י שם שפירש: לא דבר לזכות בו שכולם עשירים ולא חובה לאמץ לב ולקפוץ יד והרמב"ם מדרש כי אז לא יהיו בעלי בחירה יעו"ש ויעוין גדה ס"א א' שאמרו: מצות בטלות לעתיד לבא ובע"ז ג' א'. (ט) סוכה כ"ב א' לעתיד לבא מביאו הקב"ה ושוחטו כו'. (י) שבת קנ"א ב'. (י"ב) צ"ל בהם לא זכות ולא חובה. (יג) סנהדרין ע"ד א'. (יד) צ"ל פן יתנו אותי בידם והתעללו בי. (יד) סוטה ט' א'. (טו) מדרש רבה קהלת פ"ז פ"ד: כל שהוא רחמן על אכזרים יסוף שהוא נעשה אכזר על הרחמנים וכן הוא בילקוט שמואל רמז קכ"א. ובמדרש שמואל פרשה י"ה הנוסחא: כל שהוא אכזר על הרחמנים סוף

ספר חסידים

וכל חיות שמשמין נפשם בכפם לטרף טרף להביא לגוריהם. ואילו לא היו מרחמין על ילדיהם ולא היו מפרנסין אותן ואין לילדים מאומה או שמכים אותם שלא לצורך ושלא לייסרם גדול עונם מנשוא. לפיכך האב שעושה טובה למקצת בניו [וקצתם מואם]. אותו שהוא מבוה יירשנו ^(ב). ואם ^(ג) תראה שלשה דורות. ולמעלה תלמיד חכמים. ואחר כך זרע עמי הארץ לא תאמר דברי חכמים בטלים ^(שו). שמה נתחתנו במשפחה שאין דינם להיות בנייהם תלמידי חכמים. ואמרו חכמים ^(יו) רוב בני דומים לאחי האם לכך בניהם עמי הארץ. ביוצא בו לראי אלהים וחסידים שנאמר ^(קהלת ד יב) והחוש המשולש לא במהרה ינתק. ואם תראה שפוסק מדור רביעי יראי שמים וחסידים [בירוע שהתחתנו במי שאין דינם להתחתן כגון שאין ירא שמים וחסיד]. ולפיכך אותו הדור כך. לפיכך יתחנן אדם על עצמו ועל זרעו ועל זרעו וזרעו בכל יום להקביה לוונן ביונו יראת שמים עם תורה וגמילות חסדים. כי על שלשתן נאמר והחוש המשולש לא במהרה ינתק. כי שלש חיבות שוות בגימטריא. יראת. תורה. גמילות חסדים. ששקולין. יראת. תורה. וגמילות חסדים. כתורה:

ג.נ. ראשית חכמה יראת ה'. שכל טוב לכל עושיהם. לכל עושים לא נאמר אלא לכל עושיהם. אלא זה הפסוק [מרמו לנו על הכתובים] מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותי ^(דברים ה כו). מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' ^(שם י יב). הרי היראה קרמה לכל עושיהם. היראה והאהבה וגו'. וללכת בכל דרכיו וגו'. שכל טוב למען תשכילון בכל אשר תעשון:

ד. כל דבר מצוה שאדם יכול לעשות יעשה וכל דבר שאין ידו משגת יחשוב לעשות. ה. במעשה באדם אחר שהיה רועה בהמות ולא היה יודע להתפלל. וכל יום היה אומר רבנו של עולם. גלוי וידוע לפניך שאילו היה לך בהמות ונותנים לך לשומרם. לכל אני שומר בשכר. ולך הייתי שומר כחנם כי אני אוהב אותך. וישראלי היה. ו. פעם אחת היה הולך תלמיד חכם אחר לדרך ומצא את הרועה שכך היה מתפלל. אמר לו שושה אל תתפלל כך. אמר הרועה אליו הלאך אתפלל. מיד לימד לו התלמיד חכם סדר ברכות וקריית שמע ותפילה. על מנת שלא יאמר עוד מה שהיה רגיל לומר לאחר שהלך אותו תלמיד חכם שכך כל מה שלימד לו ולא התפלל. וגם מה שהיה רגיל לומר היה ירא לומר מפני [שאותו] צדיק מנע ממנו. ראה אותו תלמיד חכם בחלום הלילה שהיו אומרים לו. אם לא תאמר לו שיאמר מה שהיה רגיל לומר קודם שבאתה אליו. ואם לא תלך תדע הרעה אשר תמצא אותך כי גולת לי אחר מן העולם הבא. מיד הלך ואמר לו מה אתה מתפלל אמר לו לא כלום כי שכחתי מה שלמדתי. וגם צייתי שלא לאמר אם היו לו בהמות. אמר החכם כך וכך בא אלי בחלום. אמר מה שהיית רגיל לומר. הרי כנאן לא תורה ולא מעשים אלא שחשב לעשות טובה והעלה לו לדבר גדול. כי ^(א) רחמנא ^[דף ג] ליבא בעי. לפיכך יחשוב אדם מחשבות טובות להקביה:

ז.ד. ^(א) המכבד יכבד כל שמכבד את הקב"ה ואת אשר צוה הקב"ה מכבדו. לא יתכן שתשים ספרים על משה שישנתה עליה כי במשה שכבת זרע או אדם מפות במטה ^(ב) וגם לא יתכן שתתלה בין רגליך דברי תורה ^(ג) או לאחוריך שנאמר ^(ה) ע"כ ק"י ק"י מלאן וזילך ק"י ק"י. ^(ז) נמלא כפי' ספי' סמכ"ז סמל"ז. ^(ז) נס זס ספי' נדננס ק"י. ^(ד) ק"י.

שהוא נעשה רחמן על אכזרים כו' ויעני' יומא כ"ב ב'. ^(מ) ב"מ פ"ה א': כל שהוא ת"ח וכו' ת"ח וכן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מורעו לעולם. ^(פ) ב"ב ק"י א'. ^(ה) סנהדרין ק"ז ב' ולפנינו: הקב"ה. ובהובות הלכות בהקדמה כתוב ג"כ רחמנא לבא בעי. ^(ה) אבות פ"ד מ"ז. ^(ז) ע"י סנהדרין כ"א ב': אותה שיצאת ונכנסת עמו אינו נכנס בת לא

(מלכים א יד ט) אותי השלכת אחרי גוך ולא יתכן כשאדם משמש מטתו ועדיין לחלוחית זרע עליו שיזכור דבר קדושה או תפלה או תורה (ד) אלא ישפשף עצמו במים בטוב שלא ידבק בו כחרדל. שתי טהורות הם לשלש אמירות. אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב ז) וטהורים אנכי נעם (משלי טו כו) שלא יהא אדם במקום הטנופת ויחשוב בדברי תורה או יתפלל או ידבר לחבירו ספור דברים מהקב"ה וכן כשיש עליו שכבת זרע. (ט) יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזה (משלי א ז). תחת כי שנאו דעת ויראת ה' לא בחרו (שם כט) או תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא (שם ב ה). יראת ה' שנאת רע נאה וגאון ודרך רע ופה [צ"ל ופי] תהפוכות שנאתי (שם ח יג) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה (שם ט י) יראת ה' תוסף ימים ושנות רשעים תקצורנה (שם י כו). הולך [בישרו] ירא ה' ונלחו דרכיו בזהו (שם יד ב). ביראת ה' מבטח עו ולבנו יהיה מחסה (שם שם כו).

טז. יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות (שם שם כו). טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו (שם טו טז). יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה (שם שם לג). בחסד ואמת ינופר עון וביראת ה' סור מרע (שם טו ו). יראת ה' לחיים ושבע ילין בל יפקד רע (שם יט כג). עקב ענוה יראת ה' עשר וכבוד וחיים (שם כב ד). אל יקנא לבך בחשאים כי אם ביראת ה' כל היום (שם כג יז) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע (שם ג ז) ירא את ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב (שם כד כא) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל (שם לא ל).

יז. דהרי י"ח יראת ה' כנגד י"ח מיני טרפות (א) לומר אפילו נוטלין חייו אל תמרוד במי שממית ומחיה (ב) שאם תאבד חייך בעבורו הוא יחיה אותך ואם תחיה אותך במקום שאתה מחוייב לעונב חייך להתקדש שמו הוא ישול חייך ומי יצילך מידו. ולפי שחיים תלויה ב"ח מקומות בגוף לפיכך נקרא חי חיות האדם שכל זמן שאין חיובל בהם יכול לחיות.

יח. ויעוד י"ח יראת כנגד י"ח מקומות שהחיות תלויה בהם שאם תירא הקב"ה הוא ישמור חייך. וזהו שנא' יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות וכשרצה אברהם ליטול חיות בנו את יצחק או נקרא ירא שנא' (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשבת את בנך וגו'. י"ח יראת כנגד י"ח ברכות בתפלה. ואם תאמר חכם ירא וסר מרע ונסיל מתעבר ובוטח (משלי יד טו) אין בו השם וברכת המינים כנגדו. ואם תאמר בו לדבר יחבל לו יירא מצוה הוא ישולם (שם יג יג). כנגדו מגן שפותח בברוך ומסיים בברוך. ולמה כנגד יראת ה' ברוך ה' לפי (א) כשיתפלל האדם צריך שיעמוד ביראה שנא' (תהלים ב יא) עבדו את ה' ביראה ונתיב (שם עב ה) יראוך עם שמש עם ירח ודמוי חמה (ב) תפלה ועוד למה כנגד יראת ה' ברוך ה' שלא ירוין בתפלה כאלו שמח אם היה כבר מסיים אלא בכל תיבה ישוך לתת בלבו כוונה בכל מה שמוציא מפיו: הלא תחשוב אילו יש לך להתחנן דבר ולבקש דבר מאת מלך בשר

(ה) קי"ז. (ז) קי"ח. (ז) קי"ח. (ז) קי"ח. (ז) קי"ח. (ז) קי"ח. (ז) קי"ח.

לכית המרחץ ולא לכית הכסא שנאמר והיתה עמו וקרא בו (דברים י"ז י"ט) מקום הראוי לקרות בו ויעיין ברכות כ"ה ב'. אבל צ"ע מה שאמרו מ"ק כ"ה א': אמר לישב על המטה שצ"ח מונח עליה משמע כי מותר להניח ס"ח על המטה. (ג) יעני' חוס' ברכות י"ח א' ד"ה וירכב שהביא משם הירושלמי: דסקיא מלאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפשיל לאחוריו ורוכב עליו וצ"ע. (ד) יענין מגן אברהם ס"י ע"ז סק"ז שהאריך בזה.

י. (ה) חולין מ"ב א'. (ז) אולי מקורו מזה שאמרו בתמיד פ"ד ל"ב א': מה יעביר אינש ויחיה אמרו ליה ימית עצמו מה יעביר אינש וימות ויחיה את עצמו ויעיין בפרוש המפרש שם. יא. (ה) ברכות ל' ב'. (ז) שם כ"ט ב'. (ג) יענין בבלי סוכה ג"כ ב': ולא הניחוחו אחיו לעשות כן, אבל בירושלמי ברכות פ"א ה"א: מאן דאמר ככהניס לא תעלה במעלות על מוכחי

ספר חסידים

ורם הורצך או הישא פניך אם תמהר דברך בפניו לא מיבעיא שלא יעשה חפצך אלא שיאמר אין אתה אלא מתלוצץ ויגרש אותך מלפניו ואל תחשוב את ממליך מלכים פחות מן המלכים שדם תחתיו ואם באתה לברכו ולהללו דע כשאתה מתאווה לשבח קול נעים ושיר של שבחך אם היו מריצים וממהרים בלא נגון וכי מקובל היה לך. לפיכך אין לעשות במהרה אלא במשך ובקול נעימותיך ובקול רם. שנא' (דה"א טו טז) להרים בקול לשמחה. אמרו (ג) כשהיו הולכים בעזרה היו הולכין עקב בצד גודל שלא יהיו משאוי עליו מלאכת ה' ועל זה נאמר (ירמיה כג י) ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן. לכן ברא הקב"ה קריאת הגבר ללמוד ממנו דונמא שנאמר (איוב לה יא) ומעוף השמים יחכמנו, ועתה לא יתכן שאם אתה תדבר לפני מלך בשר ודם שתדבר ולא ירצו דברך ואם תשזור להנאתך תמשוך בקולך ואיך תריץ לפני ממליך מלכים. לכן תברכהו בקולך ולכן תכבדהו בקולך ואל תעשה כאלו חובה הוא לך שיצאו מתוך פיה לא כן אלא כשאתה דברי בקשות אמור בדרך תחנונים שנא' (משלי יח כג) תחנונים ידבר רש'. כי כשאדם מתחנן לשליט אינו מריץ דבריו ועל כל דיבור משים לב שלא יטעה בדבריו וקודם שמתחנן לשליט עורך דבריו על הסדר שלא יגמגם ושלא ישבח ושלא ידלג אות כך אתה (ד) שנא' (איוב לו יט) היערוך שועך ולא בצר. ואומר (הושע יד ג) קחו עמכם דברים. וכשאתה ברכות ושבתות תעשה כאלו אתה עומד לפני מלך והוא יאמר לך השמיעני קולך ואל תריץ דברך ואל תמהר להוציא דבר מפיה ואם תצטרך לפרנסה אל תשים לבך לכוון רק אל אותה [ע"ב] ברכה כמו לברכת השנים. או אם יש חולה אל תשים לבך לכוון רק אל ברכת חולה מפני שאומרים עליך למעלה זה פלוני סבור שאינו צריך אלא זאת לבך תכוון כולם שהרי י"ח יראת ה' להיות לפניו ביראה על כל הברכות ואל תשים כוונת לבך רק לבקשות כי עיקר הכונה לברכות ולשבח שכן אמרו (ה) יכוון ככולם ואם אי אפשר יכוון בברכת אבות או בברכת הוראה שאם תכוון רק בבקשות או יש למעלה שטנים שאומרים אין ראוי לקבל תפלתו שבכבוד המקום אין חושש לבקש בכוונה וכדרך תחנונים ואיך נעשה רצונו שברצונו מכוון ולא בשבח. לכן טוב לכוון בשבח ובכבוד הקב"ה ותתפלל בכוונה שלא תדבר עם אדם קודם שתעמוד בתפלה אלא אמור דברים המכניעים את הלב תחלה בלשון רחמים. וכשתתפלל תוסיף על כל ברכה וברכה מענינה וצריך כי ביותר הם מבינים את הלב (ו) ואם לא תוכל להוסיף מפני שהקהל יסימו קודם תוסיף באחת או בשתיים למהר בברכת אחרת ככל מה שנתבנו בסדר התחינה תוסיף. ואם לא תוכל להוסיף חקור לך אחר נגונים וכשתתפלל אמור באותו ניגון שנעים ומתוק בעיניך (ז) באותו ניגון אמור תפלתך ואז תתפלל בכוונה וימשוך

(שמות כ' כ"ז) שהיו מהלכין עקב בצד אגודל וגודל בצד עקב. (ז) ברי"ה ל"ה א': לעולם יסדיר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל ובתנחומא פרשה ויקהל ופרשה יתרו: אין אדם רשאי לקרות בתורה עד שסודור הפרשה שלש פעמים ובזהר ויקהל דף ר"ז ב': מאן דסליק למוקרי באורייתא יסדיר אינו מלין בקדמיותא בביתא כו' ויעוין תוס' מגילה ל"א ב' ד"ה משה. (ח) ברכות ל"ד ב' וע"ד ברכת הוראה יעוין באשל אברהם א"ח ס' ק"א ס"ק א' שהביא זה ג"כ משם אגודה. (י) בבלי ברכות כ"ט ב' מאי קבע? רבה ורב יוסף אמרי כל שאינו יכול לחדש בה דבר, ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ג: ר' אחא בשם ר' יוסי צריך לחדש בה דבר. (י) בפסיקתא דרב כהנא צד צ"ז: כבר את ה' מהונך שאם היה קולך ערב פרום על שמע ועבור לפני תהיבה. ובתוס' ר"ה ט' ב' ד"ה שהחדש: רשבי"ה ה"ל ברי דבסיס קליה עייל קמי תיבותא כו' ובזהר יתרו דף צ"ג א': כבד את ה' מהונך מהונך ממנוך מהונך מהונך (אולי צ"ל מוה"ק) בחדוה דנגוה למחרי לבא דהא דא חרות דלכא

כגוונא דא נגוה דכל עלמא. ואולי הוא מה שכתוב בהוספה לרש"י משלי ג' ט': אל תקרי מהונך אלא מנוקד והרמב"ם ד"ל בפרקי הצלחה שלו: המתפלל יהיה פונה אל השו"ת כו' ולא יסור מהנעים קולות ערבים מהדבק מבין עצמו כו' עד שימצא נפשו בעולם השכלים כאלו היא נסתרת מן המוחשות עכ"ל והכוהני מאמר ב' סי' ג': אם תעבור כך השמחה שתשמח במצוה עצמה מאהבתך המצוה בה אל הנגון והקודקוד היא עבודה ודבקות בעיני אלה עכ"ל. והרב ר"מ דילונאו באצבע דרך חיים כתב: יש לו לכל מתפלל כוונה לבחור לו נגון טוב ונעים להתפלל בו עכ"ל. ובעקרים מאמר ד'

ספר הסידים

לבך אחרי מוצא פוך לדברי בקשה ושאיילה נגון שמבכה את הלב. לדברי שבת נגון המשמח את הלב למען ימלא פוך פה לפה אהבה ושמחה למי שרואה לבבך. ותברכהו בחיבה רחבה וגיולה. כל אילו הדברים מכינים את הלב (ב). ואם יבא אליך מי שאינו מבין לשון עברי והוא ירא שמים או אשה אמור להם שילמדו סדר תפילות בלשון שהם מכינים כי התפלה אינה אלא בהבנת הלב. ואם הלב אינו יודע מה שיוצא מפיו מה מועיל לו. לכך טוב שיתפלל באותו לשון שהוא מבין (ג). וכשתברך על מאכלך לפניו ולאחריו לא יתכן שאתה אוכל ושנותה להנאתך. וכשתברך שאתה מריץ דברך כדי לעמוד. אלא אמור לא מהרתי להנאתי גם לכבוד הקב"ה בסיפור שבחו לא אמהר אלא תנעים בקול שבראך ולא תאמר אין קולי נעים למה ארים קול בין בני אדם המרימים קול בשבחה של הקב"ה. שאם תאמר כן הרי אתה מתרעם על מי שלא הנעים קולך ואין לך דבר שמביא את האדם לאהבה את בוראו ולשמח באהבתו כקול מרים בנינו במשך ולא לנגן בכל עת בביתו כמנגנים בבית המשתה כי זה עושה לשמח את לב האדם. אם כן להנאתך אתה מתכוון ומה שכת' (תהלים קיש י) ומירות היו לי חקך בבית מגורי מקום מיוחד ועת מיוחד לשבח להקב"ה כי לא יתכן לספר שיחת בטלה מעת שמתחיל עד שמסיים. ונאוו לתפלה מורא. והדר התחינה בכונה. ואין התחילה קול וזמר נעים וכבוד הרינה קול רם ותפארת השירה משיכה. ועשרת הברכה חרות (ח) וכתר החכמה ענוה. ועקב ענוה יראת ה'. אין לך מידה טובה שבעולם ששומרת את בעליה ועוזרת את בעליה להביא עליו כל טובות ולמנוע ממנו כל רע כמו תוקף הענוה לשם שמים שנא' (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים: הענוה של גרעון מנעה הרינה דבת' (שופטים ח א) ויריבונו אותו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר וגו' ומה [יכולתי עשות] ככם. אז רפתה רוחם מעליו בדברו את הדבר הזה. זו גרמה ענוותנותו. מה שאין כן ביפתח. וראה מה עשתה ענוה אפילו ברבר מצוה כמעשה רהייל הוקן (ט) שהביא את עולתו לעזרה וסמך עליה ואמרו לו בית שמאי מה זו סמיכה וכישבש כונבה ואמר נקבה היא ולשלמים. וראה שאפילו בדבר מצוה וידע שהלכה כמותו ולא רצה לעמוד בדבריו שלא להרבות מחלוקות בישראל. וכן (י) ישב לפני שמאי כפוף. לפיכך (יא) יצתה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל. לכך ילמד אדם עצמו בענוה ולא ירבה מחלוקת. אילמלא היה ברחבעם ענוה רק יום אחד לא נתחלקה מלכות בית דוד וזהו שנא' (תהלים מה ה) על דבר אמת וענוה צדק. אין לך דבר צדקה גדולה מענוה. ולמה זכה דוד לכל הכבוד לפי שהיה עניו ביותר. שנאמר (שם קלא א) לא הלכתי בגדולות. ברחתי מן הכבוד ורדפני הכבוד שנאמר (שם שם ב) נפשי כנמול עלי אמו. וכתוב (שם יח מד) תשימי לראש גויים. ענוה קונה ארבעה דברים שנא' (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. ביראת ה' ג' פעמים חיים (יב) כנגד העולם הזה וימות המשיח והעולם הבא מוסיף ימים על הקצובים לו: (יג) ד"א לא יפחתו לו.

(ב) ע"כ נסי' קי"ט מכלל וליך סק"מ. (ג) ע"כ ס' סק"מ.

פכ"ג: התפילה צריכה שלשה דברים כדי שתהיה ראויה להתקבל כו' וצריך שיהיו הדברים הנאמרים ההם ערבים אל השומע ולא יהיו עליו לבורת כו' ועוד נוסף עליהם שהם מכינים לנגוני המזויק"א כו'. (ס) בירושלמי שבת פ"א: מה שעשה החכמה עשרה עשרה עשרה עקב לסולייסה ובתנחומא בראשית: התורה סולייסה ענוה ובתורה יראה. ועל דברי רבינו בכלל אודות ענוה ועיון דברי הרמב"ם בפירושו לאבות פ"ד מ"ד. (ט) ביצה כ' א'. (י) שבת י"ז א'. (יא) עירובין י"ג ב'. (יב) כונת רבנו כי שלש פעמים נזכר חיים אצל יראת ה' והם: א) במשלי י"ד כ"ז: יראת ה' מקור חיים. ב) שם י"ט כ"ג: יראת ה' לחיים. ג) שם כ"ב ד': עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. (יג) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל: וכדאי לא יפחתו לו. ויעיון היסב יכמות כ' א'.

ספר חסידים

יב.ס) למד זה למה נקרא למד על שם (רברים יז יט) למען ילמד ליראה. ולכך אמר רוד באות למד [דף ד] לימוד היראה (תהלים לד יב) לנו בנינו שמעו לי יראת ה' אלמדכם. ולמה אמר בנינו (א) לפי שאינו דומה מי שלומד בילדותו למי שבזמנו ילמד. כי הבן שהרגילו אביו מילדותו מעשים טובים דומה למי שרגילו לילך בדרך במרבר ויודע ומלומד לנסות לבא לעיר. וכן דומה למי שהוא רגיל לילך בדרך הים בספינה ויודע להטות הספינה לבא למחוז חפצו. ומי שאינו יודע ילך אנה ואנה שנאמר (קהלת י טו) אשר לא ידע ללכת אל עיר ועוד דומה המלומד בילדותו לחמה ולבנה וכוכבים ומזלות שדרך ישר הם הולכים שנא' (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וזהו שנא' (מלאכי ג כ) וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' לכך נאמר (תהלים לד יב) לנו בנינו שמעו לי יראת ה' אלמדכם. זה לימוד סוד היראה. (ב) למד גדולה מכל האותיות כי למד היראה גדולה מן הכל שנאמר (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים וגו' הרי גדולה לפנינו מכל וכתוב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד (ב) כתיב (משלי יד א) חכמות נשים בנתה ביתה (שם ט א) חצבה עמודיה שבעה חכמה היה צריך לומר שהרי כתיב בחכמה יבנה בית. אלא לומר זה סדר נשים שהוא שבע מסכתות (ג) והאיש לוקח לו שבע נשים וכתוב (ישעיה ד א) והחזיקו שבע נשים באיש אחד. עמודיה שבעה (ד) שבעה מלאכות חייבת האשה לעשות לבעלה (ה) שבעה ימים ר"א חכמת נשים שבע נשים כמו שכתוב (שם שם) והחזיקו שבע נשים באיש אחד ושבעה פעמים אחות בשיר השירים וכתוב (משלי ז ד) אמור לחכמה אחותי את. חכמת נשים בנו בתים חצבו עמודיהם שבעה (ו) שבעה מלאכות חייבת האשה לעשות לבעלה. בנו לא נאמר אלא בנתה הרי תחלה פתח בלשון רבים וכולו לשון יחיד ועוד תוכל לקרא הפסוק להיפך שבעה עמודיה חצבה ביתה בנתה נשים חכמת כמו כן אותו פסוק (דברים טז ט) שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות שבעה לספור תחל בקמה חרמש מהחל לך תספור שבועות שבעה לומר שבועות (ז) שצריך בכל יום מן ח' ימים ואילך בכל יום להזכיר שבוע ויום וכן חכמות [צריך להזכיר בכל יום].

יג. מעשה שנכנסו שבעה זקנים לעבר שנה והו בנתה ביתה. וכת' (ויקרא כה כט) בית מושב וגו' עד תום שנת ממברו ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב ור' יוחנן הסנדלר וכו' עד דרשון כולהון הדין פסוקא מן שבע שבע אפין אשירה נא לידירי כרי שיצא למ"ט פנים כפרק חמר בקדש (הלכה א') בירושלמי: ר"א חצבה עמודיה שבעה (אסתר א יד) שבעת [שרי פרס ומדי] רואי פני המלך (א) וכתוב (משלי כו טז) משבעה משיבי טעם וכתוב (יונה ג ז) משעם המלך וגדוליו. ר"א (שמואל א ב ה) עד עקרה ילדה שבעה. וכתוב (רות ד טו) אשר היא טובה לך משבעה בניו. ר"א העולם שנברא ב' עמודיה שבעה (ב) ו' ימים (ג) ו' כוכבים (ד) ו' קורין בשבתא (ה) ו' ספרים. חכמת נשים בנתה ביתה (שמות לה י) וכל

(ב) גם זה נס' קנ"ט. (ג) ע"כ ס' קנ"ט.

יב. (ב) אבות פ"ד מ"ב. (ג) באותיות דרבי עקיבא נוסחא ב' נדפס בבית המדרש לר"א יעלינעק חדר ג' צד 57: למ"ד פסני מה גבוה מכל האותיות משני שהוא באמצע כ"ב אותיות כו' ויעו' פסיקתא רבתי פכ"ב. (ג) יעו' יבמות מ"ד א' עצה טובה קמ"ל ד' אין מפי לא. (ד) כתובות נ"ט ב': ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה ובמספרן אנו מוצאים שבעה. (ה) שתי תיבות אלו מתוסרי הכנה ואולי כונת רבינו לשבעה ימים נקיים שהאשה סופרת. (ו) שש תיבות אלה יש למחוק. (ז) מנחות ס"ו א': מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי. יג. (א) יעוין מגילה כ"ג א'. (ב) ב"ב ע"ד ב' אלו שבעה ימים ור' נהרות. (ג) פרקי דר' אליעזר ס"ו ספר צירה פ"ד מ"ד. (ד) מגילה כ"א א'. (ה) שבת קס"ז א': חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה ילקוט משלי רמז תתקמ"ד ביתר ביאור מדרש תהלים מזמור י"ד.

חכם לב בכח יבא ויעשו את כל ונ' חצבה עמודיה שבעה ר' דגלים וגרשון וקהת ומררי.
 ד"א חכמת נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה אילו שבעה פסוקים שבקרייה שיש
 בהם חכמה ויראה ואילו הן (ישעיה יא ב) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה
 ונבונה רוח דעת ויראת ה' (שם לז ו) והיה אמונת עתיד חוסן ישועות חכמת ודעת
 יראת ה' היא אוצרו. (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עשיהם.
 (איוב כח כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסוד מרע בינה. (משלי א ז) יראת
 ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזה. (שם ט י) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים
 בינה. (שם טו לז) יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה. הרי זה חכמה ויראת ה' בו'
 פסוקים כנגד שבעה דברים שהוא בית לנשמה ומושכין אותה לחטאים שנאמר (שם ו טו)
 שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו ושבעה ראייה. שמיעה. דיבור. מעשה ידים והלך
 רגלים ושכיבת נשים ולב חורש רעה. ושבעה מנוחות באדם. עמידת כפות רגלים ועל
 ברכים וישיבה ושכיבה על ארבע רוחות על שני צדדין ועל הקרקע ועל הפנים.
 ד"א שבעה איברים. עינים. אזנים. פה. להוציא דבור. וגרון להכניס מאכל ומשקה. ידים
 ורגלים ועורו אילו חצבה עמודיה שבעה. בנתה ביתה שכולם תלויים בבית הלב המנהיגם
 חכמות למנוע ולעצור רוחו ביראת ה'. וכנגדם (ו) שבעה כתות מקבלי פני שכינה. ועל
 שבעה עבירות שכתבתי שהלב מנהיגם עליהם. ועתה בני שמע בקולי ושים לבך לדברי
 ספר [ע"ב] היראה הזה. כי כנגד שבעה היצרים האלה נכתבו שבע פעמים חכמה ויראת
 ה' בשבעה פסוקים בכל פסוק יראה וחכמה. שכל העובר נקרא חסר חכמה. שנא'
 (ירמיה ח ח) איך תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אינו וכתוב (שם ד כב) אויל עמי אותי
 לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה. ואומר (שם ט כב) אל יתהלל חכם בחכמתו
 ואל יתהלל הגבור בנבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו (שם שם כג) כי אם בואת יתהלל
 המתהלל השכל וידע אותי. וכתוב (שם ח ט) הנה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם.
 הרי לא נקראו חכמים אלא עושים רצון הקב"ה וכתוב (איוב כח כח) הן יראת ה' היא
 חכמה וסוד מרע בינה (ו) אם אין יראה אין חכמה אם אין חכמה אין יראה לכך כללם
 יחד. ג' פסוקים הקדים [יראה לחכמה] וד' חכמה ליראה כמו שחלוקין הברכות בערב
 שמים לפניה ושמים לאחריה ובשחר שמים לפניה ואחת לאחריה. ונ' ימים בשבוע קורין
 בתורה וד' אין קורין ועוד בראשית חכמה יראת ה'. יראת ה' ראשית דעת. תחלת חכמה
 יראת ה' הרי ב' בראשית א' תחלת ב' חכמה א' דעת כנגד תורה נביאים כתובים.
 מקרא משנה תלמוד. יראת ה' היא חכמה. יראת ה' מוסר חכמה כנגד שתי שאלות
 ששאל הקב"ה שנא' (דברים ה כו) מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אתי ונ' ואומר
 (שם י יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ונא' הן יראת ה' היא חכמה וכת'
 (משלי טו לז) יראת ה' מוסר חכמה. כי יראת ה' חכמה מדבר שירא חטא ושומר ידו
 מעשות כל רע. ולא מפני שירא מעונש אדם ומעונש שמים שמונע מעשות הרע. אלא
 מאהבת הקב"ה ששמח לעשות רצונו בלב שלם. באהבה שאינה תלויה בעונש ובהנאה.
 ומה שקורא לה יראת ה'. שהוא ירא כשבא לידו דבר עבירה הוא ירא. מפני שחושב
 בלבו אם לא אשמור את הדבר הזה הרי אני תמים באהבתו. כעניין שנאמר (מלכים ב
 כ ג) אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם. וזהו יראת שמים. שירא חטא בעבור
 שלא נמצא בו חסר מן האהבה מאומה. ככהמה תמימה ושמינה בלא מום (שם שם)
 והמוכר בעניין עשיתי מאהבה מצות עשה. או מה שיכול לחשוב שישמח את
 אוהבו שבשמים וזהו היראה משוכחת מן האהבה. וכן כתוב (ח) באבות דד' נתן שכן

(ו) פסיקתא דרב כהנא פסקא ולקחתם לכם ויעיין ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א. (ז) אבות פ"ג

ספר חסידים

כתוב שם הו' כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. משל לאדם שעושה רצון רבו. ולבו גם ברצון רבו. רצון אביו. ולבו גם ברצון אביו (ט). ואינו דומה זה שהוא עושה מאהבה. לזה שהוא עושה באהבה וביראה. זה שהוא עושה מאהבה נוחל חיי העולם הזה. ואינו נוחל חיי העולם הבא. וזה שעושה באהבה וביראה נוחל חיי העולם הזה והעולם הבא. שכן מצינו באבותינו הראשונים שעבדו באהבה וביראה ונחלו חיי העולם הזה והעולם הבא. באברהם מה הוא אומר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. בעובדיהו מהו אומר (מלכים א יח ג) ועובדיהו היה ירא את ה' מאד. ביונה מהו אומ' (יונה א ט) ואת ה' אלהי השמים אני ירא. על זאת היראה נאמר כשבא לעקוד את יצחק היה ירא לבו פן יעבור על זאת ונמצא פונם בתימנותו. שאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. כי האהבה שנוחל רק העולם הזה. לפי שבשהוא עושה גם חושב כשבא דבר עבירה לידו פעמים חוטא ואינו חושש כבן המתגעגע ואינו חושש ואומר בלבו אני יודע שאבי ימחול לי. לכן לאחר שאמר על מנת שלא לקבל פרס. אמר ויהי מורא שמים עליכם וזהו יראת חטא שירא שיהא חסר מן האהבה. זאת תורת היראה (י) אם יש לך בן הרי מובח הזהב ומובח הנחשת (יא) כשם שמובח הזהב משובח ממובח הנחשת. כך נפש מן הגוף. ומניין שהגוף הוא כנגד מובח הנחשת שנאמר (איוב ו יב) אם בשרי נחוש. והנפש כנגד מובח הזהב. מה שעל מובח הנחשת קרב הגוף נהנה ממנו. קטרת לריח והנפש נהנית מן הריח וכתוב (ירמיה יז ב) כוונת בנידם מובחם. לכן אתה תחשוב זה שהנאת הנשמה יקרה בעיניך מהנאת של גוף שהנאת נפשך לעולמים. והנאת הגוף אינו יודע עד מה וזה ספק. והנה כשיש לך בנים אם יחוש בראשו או באחד מאבריו. תבכה ותתענה ונקטה נפשך בחיך. ואם יחטא לאבך שבשמים. אל תחמול על גופו יותר מנשמתו. טוב שתחמול על נפשו שאם תחטא הרי הוא לעולם נשרפת. שנאמר (ישעיה סו כד) ואשם לא תכבה. לכן תחמול על כאב נצח. ולא על כאב עובר. ושקול יראת יוצרך כנגד גופך. ותכריע כף יראת יוצרך מיראת גופך ומאימת השחתת [דף ה] גוף בניך. כיצד אם יש לך בנים אם רוצה ללכת בחצי הלילה בחיץ או במקום סכנה. לכן חרד פן יקראנו אסון או דבר המחבל את גופו וכן אם אתה הולך למקום סכנה כמה צער ועצבון יהיה לך. ויש לך עצבון וצער יותר על שהשחתת נפשך. שאם תחטא הרי נפשך ממושכנת להפסד. וזאת האימה ידועה שנאמר (דברים לב לט) ואין מידי מציל. לכן יותר יהיה בעיניך לשומרך מעון המשחית את הנפש יותר ממה שאתה ירא מהשחתת גופך וגוף בניך ואל תחטא. ואם חטאת שקול איזו תשובה שוה לה ככתוב בספר התשובה. ובכל עת שאתה ירא על בניך על גופם ועל גופך. חשוב כמה נקטה נפשך בצער גוף שאינך יודע עד מתי. ותצטער יותר על נפשך שקיימת לעולם בצער אם חטאת. בעת שיפול לבך על בנך לאמר פן יאדע לו דבר. יחרד לבך על נפשו יותר ויותר שמה יחטא להקביה ונמצא משחית נפשו ואת גופו. ותיסר את בנך ותצער את גופו בכאב קטן למען לא יכאב את בשרו ונפשו לעולם. לכן אמר יראת ה' מוסר חכמה וגו' ואם מצטער אתה בחסרון נסיון באותה שעה זכור על לבך בבוא לדרך לעשות מאשר נתן לך טוב לנפשך חשוב הצער שהיה לך בחסרון ממונך. ושקול כנגד כמה תהא חסירה לעתיד לבא. שנאמר (ישעיה ג ט) אוי לנפשם כי גמלו להם רעה. ואם לא חטאת וחטא חבירך אל תאמר אני כמלאך כנגד חבירי. כי יש מיני יצר מחשבות רעות. אם חבירך חטא בדבר ממון ואתה לא חטאת. שמא בדבר ערוה

מ"ד. (ט) תיבות דר' נתן יש למחוק כי כן כתוב בפרקי אבות פ"א מ"ג. (ט) במדרש תדשא פ"ב: העובר מאהבה והעובר מיראה שווים ועיי' תוס' יבמות מ"ח ב' ד"ה שאין. (י) ד' זיכות הללו יש למחוק. (יב) במדרש תדשא שמות פרשה י"א: ודתי מובחם ה'יו אחד של זהב כנגד

שאתה לא היית יכול לשמור עצמך או בשאר דברים הוא נשמר שאין אתה יכול לשמור. אם עמדת בדבר עון ולא חטאת. תחזיק טובה ליוצרך. היודע יצרך שלא נתןך לחטוא. שלא מצדקתך נמנעת אלא שאר דברים נרמו לדבר. כמו שנאמ' (בראשית כ ו) ואחשוך גם אנכי. אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לננוע אליה. בעבור שרה שהיא אשת אברהם שהיה אברהם מתפלל על הדבר. וכן הוא אומר (תהלים לו לב לג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו. ה' לא יעזבנו בידו וידור החזיק טובה לבעליה. על הדבר הזה. שנאמר (יש' כה לב לג לד) ויאמר דוד לאביגיל. ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי. וברוך טעמך וגומ'. חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אותך. כי לולי מהרת וגו'. ותחשוב את עצמך כאילו חטאת. ותבקש מחילה על מחשבותיך. ואמור בכל יום לפני יודע יצרך. רבנו של עולם אתה יודע את יצרי. ככתוב (תהלים קג יד) כי הוא ידע יצרנו וזכור כי עפר אנחנו. אל תתן ה' מאוויי יצרי הרע ואת מחשבות און הסר ממני. ואס' באתה לידו נסיון והתאפקת לחטוא. אל תחזיק לך טובה לומר הרי עמדתי בנסיון. שמא באו אבותיך לאותה מידה. וכשלא חטאו בקשו מהב"ה שישבאו בניו באותה מידה שיתאפקו בהם מחטוא שנאמ' (בראשית כב ח) וכת' (יב ה') יראה לו השם לעלה בני. (שם שם יד) שם המקום ההוא ה' יראה שיהו בניו נשחטים על קדושת השם ונשרפים כיצחק. ותברך להקב"ה שהחזיקך על יצרך. שנתן לך לב לנצח את יצרך הרע. שנאמ' (דחי' לב לא) כי עובו האלהים לנסותו עובו. מכלל שבידו הכל. לכך בקש מלפניו שנאמ' (תהלים פו יא) יהר לבבי ליראה שמך. וכת' (שם גא יב) ורוח נכון חרש בקרבי'. אם עמדת בנסיון גדול אל תאמן בעצמך לומר הואיל ולא חטאתי בזה הגדול. לא אחטא יותר לפי שאין יצר הרע של היום שזה לשל אתמול. לפיכך אפילו באותו דבר שמא למחר לא תוכל לסבול. שהרי דוד לא חטא באביגיל. וחטא בבת שבע. דוד לא חטא ברודפיו שרצו להורגו. ולא שלח יד במשיח ה'. ולא נתן לאבישי לשלוח בו יד. לבסוף חטא באוריה שהיה מבקש טובתו. שאם תאמר אוכל להאמין כי הואיל ונוצלתי מעבירה הגדולה. הרי אתה תופס עצמך צדיק מן העליונים. ועוד יותר ממה שבראך אתה מחזיק חכמתך. שנאמ' (איוב טו טו) הן בקדושי לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. הקב"ה שיודע מה עתיד להיות אינו מאמין במלאכיו ובקדושי. ואתה שמחשבותיך מתחלפין מטובה לרעה כל שכן שלא תאמין. וכן הוא אומר (משלי כח יד) אשרי אדם מפקד תמיד שלא יחטא. למד לכך לדעת את ה'. וכת' (תהלים קיט טו) טוב טעם ודעת למדני (יג) חזקך.

ספר חסידים (א) ב.

יד. למוד לך מאחת הרבה. הרי כתיב (איוב לא ד) (ב) הן כל צעריי יספור. וכתוב (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו. מכאן שמונין פסיעות האדם. ונזור על האדם (ה) נדעם ס' ק"ס. (ז) ע"כ ס' ק"ס מכלן וזילך ס' קס"ב.

נפשו של אדם ואחד של נחשת כנגד גופו של אדם כשם שהזהב יקר מן הנחש כן הנפשות יקרות מן הגוף. וזוהי יראה כי גם לפני רבנו היה המדרש תדשא. (יג) לפנינו אלהים. (יג) חזקך יש למחוק כי בכתוב הזה איננו.

יד. (ה) נדעם: ספר החסידים. (ז) צ"ל: וכל צערי יספור. (ג) נראה כאן חסרון ואולי צ"ל:

ספר חסידים

כמה פסיעות ללכת ונתי' (ג) ותרע לך שכן הוא (ד) שאף על פי שאין נחש יש סימן. [ע"ב] ואסור לומר לאחרים סן יחזיקו כנחשים. אם כף רגלו של אדם. אם אוחזת החיכוך כאילו קרצתו כינה והיה ברצון מחכך בלא מעלה שחין ואחר כך תנוח החיכוך. דע לך כי יש לו ללכת במקום שאינו יודע. והוא אדם שאינו רגיל ללכת. ואם אזניו יש לו לשמוע דבר חידוש. ואם עור שעל העין. יש לו לראות חידוש או לקרוא כתבים של חידוש מה שאינו יודע. ואם לשונו יש לו לדבר דברים של חידוש. ואם גבות עיניו יש לו לראות אנשים או נשים שלא ראה בזמן מרוכה. ואם בפרחת יהיו צופים עליו ומתאווים לראות בו. ואם בכפיו יבא בכפיו כסף או זהב חידוש. ואם בחוטמו (ה) יכפוס. ואם תחת עיניו ואצל חוטם תרדנה עיניו דמעה. וכן על כל אבר מגיד החיכוך כל זה. ומי עושה כל זה. אלא הקב"ה מגיד לאדם במעשה אבריו כל מה שיעבור עליו. וידע האדם כי הכל נגזר הקב"ה כמה פסיעות יש לו ללכת. וכמה בני אדם יראה. וכמה ראיות יראה. וכן ליד כמה מעשים יבא. ומה לעשות. וכן לפה כמה דברים ידבר. וכן על כל אבר ואבר שיגזור הקב"ה טובה למצוה ולא לעבירה. כי הכל לפי הלב. שהרי אם אדם רוצה לא יראה בנשים ניתן לאדם רשות ולפי נהוגו. נזורים לו. והכל כותבים כמה פעולות ועמל על כל אבר ואבר שלו בין טוב בין רע. ועל הלב וכמה מחשבות לאונסו וכמה ברצונו טובות ורעות. שנאמר (ירמיה יז י) אני ה' חקר לב בחן כליות. יש דברים שאין הלב סובר שיהא עון בדבר. והוא עון כגון לשנות את הבריות ממנהג' שנבראו. כי הקב"ה עשה כל צרכי הכל לפי מה שהוא כי העוף [המעופפים] הגוזלים הקטנים אינם חיים ממקומן לפי שהעוף מביא להם לאכול. עד שגדילים לו כנפים אבל עופות הבית מיד הולכין לאכול. לפי שמחיתו בהליכה ולא בעפיפה. וכן חיות אוכלי עשב אי אפשר להביא עשב לקטנים. לכך הולך. אבל חיות המורסין ממלאין חוריהן לטרוף טרף ואין צורך לקמן לצאת מפני שאינו יכול לטרוף וברא לכל דבר צורכיו ומניינו. כפי הצורך. חי אוכל חי. כיצד קרנים לבהמה טהורה להגן מן החיה וגם בעבור לחכך בהם. ולגרש זבובים ותולעים הנושכים בה (ו) וברא זנב במקום שלא יגיע קרניו לגרש זבובים בזנבו. לכך לשור זנבו ארוך במקום שלא יגיע בקרניו. לגרש זבובים בזנבו לעצמו בזנבו ולעזים שקרניהם זקופים. ולאילים ברא זנב קצר כי צוארם ארוך וקרניהם מגיעות לכל גופו ואינו צריך לזנבו. הרי אם יחתוך אדם את זנב בהמה והוא סבור לא עשיתי צער בעלי חיים. אם לא הכאיבו הזנב לבהמה. הרי גורם צער לו שאינו יכול לתקן עור. וברא לאדם ולדוב ולקוף ידים. לפיכך אין צריכין זנב כי בידיהם ממשמשין בכל הגוף. (ז) לא הניח הקב"ה צורך לשום ברייה בעולם. ואם יאמר אדם היאך יתכן שברא הקב"ה באדם צפורנים שהוא דבר לכסלה אם אין אדם נוטלן היו גדילים באדם יותר מכדי צורכו. יש להשיב כי כל עשייתן וגדולן וגם השער שגדל צורך הוא פעמים מוצא רפואה והגנייה בנידולן. ופעמים בגילוחן. וכן בשעריו וכן בצפורניו. הרי ברא לכל הבריות צרכיו וצרכי צרכיו. כגון ידים לאדם לעמול. וידים לדוב לטרוף. ולהכות טרף כמו אדם. אלא אדם מכה בכלים שבידו. וברא לחזיר יער שיניים. שנים למעלה ושנים למטה. שאם יבא דוב או חיה אחרת להכותו הוא מוחה בשיניו. והדוב ביד והאריה בזנבו והסוס ברגליו. ולסוסים וגמלים וחמורים. סרסותם קלושות בעבור משאוי שעליהם ושרוכבים עליהם להתחזק ולסבול המשאוי. ולדוב שכחו בידו. יש לו כף ככף רגל אדם לעמוד על רגליו. ולכלב שאוכל עצמות ודברים קשים שיניו חדים. ועוד (ח) שישיהה המאכל בתוך מעיו שלשה

ואתה צעדי תספור איוב י"ד מ"ז וכמו דאיתא בש"ס קל"ט ס"ד. (ד) חולין צ"ה ב'. (ס) אולי צ"ל: יכפוס. (י) יעניין שבת ע"ז ב': תורה אריכא גזבתינה כו'. (י) הלשון מנומנם מעט וחולי

ימים כדי שלא ירעב. (ט) ונפל אשת בלא עינים לפי שמאכלו בתחתית הארץ. ואילו היה רואה היה צריך לבקש צרכיו. ולפלוני לא עשה צרכיו. שהוא בלא יד ובלא רגל או בלא עינים נולד. או נוגף הרי לכך בראך בכל שלם. שתעשה צרכיו. שהרי הוולד קטן ואינו הולך. ואמו מתקנת לו צרכיו. וכן כל ישראל אבות ואמהות זה לזה שנא' (דברים כט ט) ראשיכם שבטיכם וקנינים ושטריכם כל איש ישראל טפסכם. וטפסכם לא נאמר אלא טפסכם בלא וי"ו. לומר לך כל איש ישראל יהיו בעיניכם כטפסכם לתקן כל מעשיהם וצורכיהם. ועוד ברא חיות בריות אוכלי בריות חיות. כגון עכביש מתקנת קוריה לתפוש זבובים ותולעים. וברא לזבובים כנפים לעוף באויר שאין עכביש יכולה להם. ויש לעכביש כמה טרחים שמתקנת ברוקה קוריה לתפוש בה זבובים וכל תולעים. ופעמים שביים לא יתפוש. הרי לכל דבר עשה שצרכיו יבאו לו בקושי. ונתן מורא דבר אחר [דף ו'] עלי. כדי שידע שיש שליט עילאה שמכין לכל חי צרכיו. והוא עושה כל ושיבקש להקב"ה להכין לו כל צרכיו. ולהצילו מחוק ממנו. והקב"ה ברא חי אוכל חי בחיות כדי שלא יתרעם האדם לומר היאך יתכן שהקב"ה התיר לאדם לשחוט בהמות ועופות ולא חש לצער בעלי חיים של בריותיו לכך ברא שאר חיות אוכלי חיים. ואם יאמר אדם לא ברא חי אוכל חי אלא החיות טורפות מדעתם יש להשיב. הואיל ומצינו שאותן עופות האוכלין בריות חיות דורסין. אם כן הקב"ה גזר כך. וכן לאדם ואם תאמר היה לו להקב"ה לגזור שהכל יאכלו עשב ולא חיים יאכלו זה את זה. לפי שהקב"ה יודע (י) שיש יצר רע שולט בכל. לכך גזר לכל דבר שיהא מורא עליו וצרכיו בעמל. כדי שיחפז להקב"ה ויכין לבו אליו להכין לו צרכיו. ותאותו ולהצילו מן החוק ממנו ולהודות לו על תשועתו ועל טובותיו וחסדיו. ולכך ברא הרים וגבעות לפי שידע שעתידים להרוג זה את זה. כדי שימצאו הטובים מנוס להוושע שם וכתוב (תהלים קד יח) סלעים מחסה לשפנים. וכל חיה ובהמה שאינה אוכלת חי אינה דורסת. ועוד לבהמה בשיניה להודיע שהכל מן הקב"ה. (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו. ולכך שינה זאת מואת. ונתן מורא מואת על זאת כדי לבקש למי שחוק מכל חוקים להושיעו מכל שתקוף ממנו. (אס"ל) נצחת חבירך אל תשמה מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח. שהמנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא.

מ"ו. (ג) אדם שהיה הולך בספינה או במדבר ושאר נוצלו והוא לא נוצל. או שלחה נוצל ושלו נאכד. או הוא לוקה והם אינם לוקים ראוי לגרוע מן עונותיו. ואם הצער שאדם מקבל שקול כנגד עונותיו הרי נתכפרו העונות. והוכיות במקומותם עומדות. ואין מחליפין עון בזכות (א) לכך כף ד'. אחר. רק שלא ידמה בכף. ואותו צער שקיבל ובלבד שלא יהיה לעבירה. כגון אם רואה אשת איש ומצטער עליה שאינה שלו. עיניו גרמו לו. ועוד בושת יש לו לתובעה או לא תחפזין היא. או תודיע בושתו לבני אדם. וכן צער של גניבה שבוש מבני אדם. וצער בשביל עבירות שנמנע בשביל בשת בני אדם. ובשביל אדם שאינו יכול לעשות מה שלבו חפץ. כי אז עונשו גדול ביותר. אבל אם מקבל עליו צער בשביל הקב"ה כגון שמונע משעשוע בניו ובנותיו ששומע שבוכין. ואשתו מגדלתן והוא צעור שבוכין. ואינו עומד בשביל שעוסק בתורה ואינו הולך לטייל עם בניו. על זה יקבל שכר גדול. והצער של נהינם ממעטין לו. וכן צער אשה רעה ואינו חוטא. ודקדוק עניות ואינו עושה עוולה. וצער ייסורין כגופו. או במי שאהובין לו.

(b) קס"ג ופול לקמן סי' מהמסע"ד. (ג) קס"ד.

צ"ל: לא הניח הקב"ה דבר שאינו צורך לשום ברייה. (ה) שבת קני"ה ב'. (ו) מ"ק ו' ב'.
(י) באבות דר' נתן פס"ו: אין יצר בבהמה וע"ש.
מ"ו. (ב) מן לכך עד בכף ליתא בדרם ואין מוכן לדברים אלו. (ג) צ"ל אלו בני עלי ומרמו

ספר חסידים

או שמצטער על צער אהביו. ועל צער אחרים הכל מחשבין לו כנגד צער ניהינם כנגד עונותיו שנאמ' (ישעיה מ ב) כי נרצה עוונתו. וכתוב (שם שם) כי מלאה צבאה. ויש עונות שאע"פ שלוקה בעולם הזה ילקה בניהינם כגון ירבעם. וכל שהחטיא את הרבים. וכגון אותם שמונעים אחרים מלזכות. (ב) אבל בני עלי בעולם הזה. ואם תאמר מאחר שכת' (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רביעים והלא לבני עלי כמה דורות (ג) רבה ואביו היו אחר כמה דורות. ועוד לא אחזו מעשה אבותיהם בידיהם. אלא אם אדם חוטא חטא אחד פעם אחת נפרעין ממנו ארבע דורות. ואם שונה בו או עושה חטא אחר. הרי נפרעין ממנו ח' דורות. ואם משלש או עשה נ' עונות י"ב דורות. בני עלי שנו ושלשו ורבעו וחמשו וחטאו הרבה פעמים. הרי עדיין העון על הדורות. ואם תאמר למה העון חל על הצדיקים שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. עוד גדולה מזו אומר לך, הרי איכא למאן דאמר (ד) נולד בשבת ימות בשבת. ומה חטא הילד שחיללו שבת. הרי אמרו (ה) על כרחך אתה נולד. אלא אמרו (ו) ע"ז מכה לפניו ולאחריה כגון שדרשו וירדוף עד דן. וכל שכן מידת טובה שעושה לפניו ולאחריה. אילו (ז) עשה אחר כך הילד למה לא עמד לו זכותו מקודם. כדי שלא יוולד בשבת וכן לזרע עלי הצדיקים שלא קפץ זכותם אחרנית שלא יגור נזירה רעה עליהם. מתחילה. וכן לכל בני אדם הראשון. ועוד מאחר שלא תפשו מעשה אבותיהם. למה יהיו נפרעין מהם. מפני שאמרו (ח) צדיק ורע לו וזהו צדיק בן רשע. והלא אין אוחו מעשיו. אלא שאם יש צדיק שנהנה מאביו או מחפה עליו. הרי האב נוול בשביל בניו. הרי יתכן שבניו ישאו בעונו (ט). ואפילו אם עבירה אחרת עשה האב להנאת גופו שלא יתכן לומר בשביל הבן. הרי למה הבנים מקבלים עונש. הרי אמרו (י) הבעול ארמאי לא יהיו בניו תלמידים חכמים. ומה חטאו הרי תרע לך (יא) שכל אדם זוכה לבנים בחמשה דברים. הרי אמרו (יב) מי שמכבד [ע"ב] תלמידי חכמים זוכה לבניו שיהיו תלמידים חכמים. בחמשה דברים האב זוכה לבן. לכך מה ששמח האב שהוא רשע על הבן הבנים נכשלים. ומפני מה רבה ואביו שהיו בני עלי מתו. מפני שנזורה נזירה אם לא היו זכיות גדולות לא יציל אע"פ שהוא זכאי. שנאמ' (יחזקאל יד יט כ) אם דבר אשלח ואשפוך חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה. ונח דניאל ואיוב בתוכה. חי אני נאם אדני אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם הרי צדיקים שבצדקתם לא יצילו את עצמם. וכת' (דניאל ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי וכו' השתכחת לי אם לא שנמצא לו זכות אע"פ שלא חטא לא יועיל. וכן צוה לירמיה שלא יקח אשה ולא בנים שם כי נזורה נזירה רעה להמית בנים ובנות אבות ואמהות ולא אמר ירמיה והלא אני צדיק ולמה לא יהיו בני אלא כשנזורה נזירה אם לא יהיה זכות גדול לא יצילו אפילו הם לנפשם. ועוד אמ' (שמות יג יז) פן ינחם העם בראתם מלחמה וישבו מצרימה. ולמה לא יחזק לבם כדי שלא ינחם. ואם ינחם שלא ישובו. כמו שנאמ' (שם ז ג) ואני אקשה את לב פרעה. וכמו (שם יד ד) וחזקתי את לב פרעה וררף אחריהם. וכמו (שם י א) אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. אלא למידת הדין יש פתחון פה אומרת לפני הקב"ה אפילו אם היה אדם עושה כל זכיות

למה שאמרו שבת נ"ה ב'. (ג) ר"ה י"ח א'. (ד) שבת קנ"ו א'. (ה) אבות סוף פרק ד'. (ו) מדרש רבה בראשית פרשה ט"ג. (ז) צ"ל זכה. (ח) ברכות ז' א'. (ט) צ"ל אבל. (י) שבת נ"ה ב' וע"ש ברש"י ד"ה אפשר בא ובסנהדרין פ"ב א' וע"ש בח"א למהרש"א ד"ה יתורה שמפרש ג"כ בפירוט רבנו המחבר שהעונש יהיה שלא יהיו בניו תלמידי חכמים. (יא) עדיות פ"ב מ"ט. (יב) שבת כ"ג ב': דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן דמוקיר רבנן הוו ליה חתנותא רבנן אולס יעוין מדרש רבה בראשית פס"ד דחתנו כבנו וברש"י שם בשבת ד"ה נפיק ובמרדכי בבא מציעא סימן רפ"ב ואולי היתה גירסא אחרת לפני רבנו. (יג) צ"ל או דבר אשלת אל הארץ התיא ושפכתי

שבעולם אין להם שכר מן הדין. שהרי אם היו גבורים או חיל של מלך עומדים על אדם בחרב או כלי זיין. ואומרי' לו אם לא תתן לנו כל מה שבידך נהרוג אותך. ונותן כל מה שיש לו כדי שיחיוהו וכן (יד) אדם אם יש לו אשה לעברה אם היו עומדים עליו בחרבות או בלא חרב עומדים עליו לא היה חוטא בשביל הכשת. וכל שכן בשביל שלא יכהו. וכל עבירות וכל זכויות אם בשביל בשת או בשביל אימת חרב שלא ימיתוהו אם לא יעשה מצות בשר ודם. או אם יאמר לאדם אני מצוך שתבעול אשתך בשוק. ותלך עיום בשוק. או תעשה עבירה של כרת או של חייבי מיתות ביד בסתר. ואין אדם יודע שצוהו המלך. או אפילו יודע ועוד המלך מביא עמו חיל ונהרגין וכי יתן להם שכר לאחר מותם וכמה וכמה הולכין לשלול שלל ונהרגין ומוסרין נפשם בשביל דבר מועט והרי מפחד המלך כמה נלחמים ומתים במלחמה ומה שכר להם על כך וכל שכן שאתה מלך מלכי המלכים ממליך מלכים מלך עולמים. אם מפקדן עושין זכויות. ומיראתך שיריאים מפורענות בעולם הזה. שלא ימית אותם ואת בניהם. או שלא ילקו ביסורין. או שלא ידלדלו או שלא תבא עליהם התוכחות והאלות. ויראים מגיהנם. או שלא תטיב להם בנן ערן או בעולם הזה לכך מן הדין אין להם שכר בשביל מה שעושין. שאם אדם יכול להשיב להם ולהצילם מגיהנם. וממה שהיו מתייראים ממך היו עושים כן. אבל כשאדם עובר את האלוהים מאהבה. על מנת שלא לקבל פרס אפילו מידת הדין שהוא השטן מליץ טוב עליו. שנאמר (איוב א ט) החנם ירא איוב אלהים. אבל אם הוא חנם כלומר על מנת שלא לקבל פרס יהיה מן הדין להשיב לו בין בעולם הזה בין בעולם הבא^(א). כתיב (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים [לשנאי] ועושה חסד לאלפים הרי מי שזכה (טז) ת"ק יותר. אם כן מי שהיה זוכה להיות שנה אחת בנן ערן. אם כן למה יהיה בנן ערן [יותר] מת"ק שנה. אלא מי שעובר שלא עמל"פ ומשמחת לב אוהב את הקב"ה. אין הפסק לטובותיו. שנאמר (ישעיה ס כא) ועמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. וכתיב (תהלים לו יח) יודע ה' ימי תמימים. שלעולם כן יהיו. לכן (שם שם) ונחלתם [לעולם] תהיה. ולמה אהב את האבות (טז) לפי שכל היום וכל הלילה לא היה לבם פנוי מלהרהר אחר חפצי שמים. שנאמר (משלי כו יז) כי אם ביראת ה' כל היום. כמו שנאמר (בראשית כח טז) ויקץ יעקב משנתו. ואמר חכמים (יז) ויקץ יעקב ממשנתו. כ"ד פסוקים אברהם ויצחק ויעקב בפסוק אחד על הסדר. אבל ד' פסוקים אינם על הסדר. כגון (שם לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון. אשר גר שם אברהם ויצחק הרי אינו על הסדר. ולכך כ"ד על הסדר כי היו כל כ"ד שעות. שלא היה לבם פנוי מחפצי שמים אפי' בחלום. שנא' (תהלים קל"ט יז) ולי מה יקרו רעיד (יח) ה'. וגו'. וכת' (שם שם יח) הקיצתי ועודי עמך. ^(ג) יש צדיקים שזוכין להיות אצל שכניה. שנאמר (ישעיה ס ב) ועליך יורח ה'. וכת' (ש"א כה כט) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. וכת' (ישעיה ס יט) והיה (יט) ה' לך לאור עולם. ויש שעומד מרחוק ורואה שנאמר (איוב לג כח) וחיתו באור תראה. ויש שלא רואה. שנאמר (ישעיה כו י) וכל יראה גאות ה'. וכתוב (איוב כ יז) אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה ^(ג) מידה טובה מרובה על מידת פורענות ת"ק ידות. ואם

(א) ע"כ סי' קס"ד מכלל וזל"ק סי' קס"ט. (ב) ע"כ סי' קס"ט מכלל וזל"ק סי' קס"ו. (ג) ע"כ סי' קס"ו.

חמתי. (יד) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל: אם אדם רוצה לעבור עברה והיו עומדים עליו כו'. (טו) צ"ל מרובה מדה טובה ת"ק. (ס) הרמב"ם במורה ח"ג פנ"א כתב: ומפני זה היו מקפידים החסידים על השעות שהיו בטלים בהם מלחשוב בשם והזהירו ממנו ואמרו אל תפנו אל מרעחכם כו' אלא אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמו לעולם והגיע מתאחד דעותם בהשגתו כו' ולבותם ודעותם לא יסירו מלפני השם. (פ) ב"ד פס"ט. (יט) צ"ל אל. (יט) צ"ל לך ה'.

חטא וראוי לקבל עונש מלא כף למידה טובה יקבל ח"ק כפות, או בעולם הזה או לעולם הבא, ואין לומר למה לזה נפרעין ממנו לעולם הבא [דף ז] ולזה בעולם הזה זה יודע הקב"ה מפני שהכל רואין למעלה למה כן מדה טובה ד' ידות לעושיין מאהבה שנא' (שמות כ ו) לאהבי ולשמרי מצותי והעושה מאהבה יש חילוק אם דבר גדול עושה מאהבה כגון אברהם אבינו שעקד את יצחק וגם אמר (בראשית יד כג) אם מחוט ועד שרוך נעל אם עושה דבר גדול ותדיר כן הכל כפי דבר הקשה בעניין ועושה מאהבה ותדירה שנא' (נחמיה ט' ח') ומצאת את לבבו נאמן לפניך גלוי לפניו אם היה בכל יום מנסהו היה עומד בנסיון ואין לומר מאחר שכתב (כ) לאלף דור שעושיין מיראה וכתב לאלפים לעושיין מאהבה אם כן הרי כפול העושיין מאהבה, נמצאת מדה טובה (כא) על מדה רעה דע לך כי אין לדרוש כך אלא מכאן אמרו (כב) אם להדיוט ז' ימים א"כ לשכינה י"ד בשביל שמצאו לעושה מיראה לאלף דור ומאהבה לאלפים, כל שבט מעין מלאכתו שעבר לאביו נשתלם יהודה אמר (בראשית מד לג) ישב נא עבדך תחת הגער עבד לאדני לך אחיו עבדים לו לדוד ושלמה ואח"כ נשאר לו (כג) בנימין, הוא אמר (שם מג ט) והצגתיו לפניך (כד) ואם לאו והטאתי לאבי כל הימים לך לא חטאו בענלי ירבעם ולכך (דה"א יז יד) והעמדנוהו בביתו, וכתוב (ש"ב ז טז) (כה) מלכות עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתוב (כו) לא יכרת לדוד איש מלפני ידו של בנימין סבלה תמיכת יעקב ומתשת ימינו של בנימין ולכך (כו) מימינים ומשמאילים משבט של בנימין וכתוב (דברים לג יב) בין כתפיו שכן, ראובן אמר (בראשית לו כב) אל תשפנו דם לך (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות (כח) חושים שנחבר אל (כט) יהודה להרוג את עשו לך (בראשית מט טז) ידיו עמו כאשר שבטי ישראל יוסף כלכל את אחיו לך (דברים לג יג) מברכת ה' ארצו ולמד סתום מן המפורש שברכת כל שבט מעין עבודתו לאביו שנא' (שם שם כח) וישכון ישראל בטח בדר עין יעקב מעין שעברו ליעקב, (בראשית מו כח) ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גושנה (ל) לתקן לפניו בית הוראה, לכן (שם מט יוד) ומחקק מבין רגליו ותרגם וספרא מבני בנוהי עד עלמא, אשר מטגן לחמו של אביו בשמן לך מאשר יקנו כל מי שחפץ לאפות ולטגן לחמו בשמן והיה רוחץ רגליו אביו בשמן לך (דברים לג כד) וטובל בשמן רגלו, כל שבט מעין ברכתו כך היה עבודתו שעבר לאביו, לך האב זוכה לבן בזכותו בחמשה דברים לך (לא) הבן אומר הריני כפרת משכבי אבי (לב) יחי ראובן ואל ימות והלא מת הוא אלא ואל ימות לעולם הבא, יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה ר' חנניא בן גמליאל אומר לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות חוץ משל ראובן ומשל דוד שנא' (שם"ב טז יג) [ושמעי עולה] בצלע ההר לעומתו וראובן מה שעשה ביוסף להצילו כנגד העונש של בלהה (לג) (מ"א יא כז) שלמה בנה את בית מילוא עד שער דוד כלומר זה כנגד זה וחכמים אומרים לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנין מתן

(כ) כוונה ל"א א'. (כג) צ"ל שתי מאות וחמשים מחצה כחמש מאות כמו שאלף מחצה מאלפים. (כד) ב"ק כ"ה א'. (כז) ר"ל כי שבט בנימין נשאר באמונתו לשבט יהודה. (כח) צ"ל ואם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך והטאתי לך כל הימים. (כט) צ"ל וממלכתך עד עולם. (כו) או שצ"ל לא יכרת לך איש מלפני מ"א א' כ"ה או לא יכרת לדוד איש ירמיה לג י"ו. (מ) דה"א י"ב ב'. (כח) כוונה ו"ג א' חושים ברית דרן תמן הווה כו' שקל קולפא מחייה ארישית. (כט) ספרי ברכה פוסקא שמ"ח ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו ויעויו תוס' גיטין נ"ה ב' ד"ה ביהודה: בירושלמי בראשונה גזרו גזרה על יהודה לפי שמסורת בידם מאבותם שיהודה הרג עשו וכן נמצא בירושלמי כתובות פ"א ה"ה ובגיטין פ"ה. (ל) ב"ר פצ"ה ואת יהודה שלח לפניו וכו' להתקין לו בית ועד שיחא מורה בו דברי תורה. (לג) קידושין ל"א ב': הריני כפרת משכבי. (לד) ספרי ברכה פוסקא שמ"ז מובא לקמן סימן מ"ג. (לז) צ"ל שלמה בנה את המלוא סגר את

שכר על המצות ועונשין על העבירות ומה תלמוד לומר יחי ראובן ואל ימות שעשה ראובן תשובה שאם היה מציל יוסף היה יעקב שמח ואותו עצבון שנתעצב על יוסף שמא היה יותר שקול מעצבון שנתעצב על בלהה והיצר של הצלה של ראובן שמא לא היה שקול כנגד היצר שחטא בבלהה נמצא שפעמים יש שהעון גדול והיצר אינו גדול ופעמים שהיצר גדול והעון מועט ופעמים שהזכות מועט וקשה לעשות ופעמים שהזכות מרובה ואין קשה לעשות. דע כי שניהם שוקל הקב"ה הרי יהודה אמרו חכמים (לד) ואל עמו תביאנו שנקבר עם האבות בקבורה לפי שהרג את עשו שנא' ידיו רב לו הרי המעשה קשה וליצר קשה לעשות הרי ב' מעליות והשכר כפול שמסר נפשו על הדבר: יעקב אבינו היה לו בית תלמוד ואף בני עשו היו לומדים בפניו (לה) כגון אליפו התימני אבל ביהושפט נתיב (דה"ב כ לו) בהתחברך (לו) לרשע פרץ ה' את מעשיך כי כך היו רשעים בית אחאב כי בני יהושפט למדו ממעשיהם של בני אחאב ובני אחאב לא למדו מבני יהושפט כמו שכתוב בדברי הימים (דה"ב כב ד) בבית אחאב כי המה היו יועצים גם בעצתם הלך אבל בני אחאב לא למדו מיהושפט (לו) ובני יעקב לא היו מן הנימולים אלא זרע אברהם אבינו (לח) ועשו אע"פ שמשך לו ערלתו בקטנותו (לט) מל את בניו ואח"כ לא מלם (מ) עד שבא הורקנוס ומלם. כף משרת לשון כאשר כמו כי שוקלין בכף מאזנים מחיר זה בשביל זה, כף כף כף חובה כף זכות: כך תארו כאדם שעומד ופושט ידו לעני ואומר לו הילך לכך כך משרת אתך לך אותך אליך אני מדבר ונקרא כף כן כף רגלו כף ירכו שלכך בכף איש וגו' של זה כרגל איש לכך (מא) פסיעה אחת נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם כמנין (מא מא) כך משרת כמו כאשר ונקרא כף כי כף זכות כפול על כף, כך חמש מאות ונקרא כף כי כף זכות כפול על כף חובה כמנין כך, מרובה מרת טוב כך, ידות על מרת פורענות וחובה ולא ששוקלין עבירות כך היא ת"ק כנגד זכות אחת אלא עבירה כנגד זכות כיוצא בה באותה עבירה שדומה הזכות לעבירה שבא על אשת איש אחרת כיוצא בה הרי יותר גדול עונש שבא על אשת איש מן הזכות אשר ניצל שלא בא על אשת איש יותר ואפילו אם בא לידו עצמה אשת איש לחטא בה והיה לו מקום ופנאי ויצרו מתגבר עליו כמו מתחלה שחטא בה וניצל ולא חטא אין הזכות שקול כנגד העונש ומכל מקום שקול כנגד מה שחייבה תורה עצב וצער, כנגד עונש שחייבה תורה על הבא על אשת איש, אבל כנגד הנאה שנהנה אין צריך שהרי היה בידו לבא אליה כבתחילה בעבירה ומקום ושעה ויצר היה לו ככתחלה ולא חטא הרי זה הזכות שלו שקול כנגד העבירה כל זמן שלא קבל עליו עינוי וצער כנגד העונש וכן הגזול ליטרא ונתן ליטרא לעניים לצרקה. דע כי העונש גדול מן הזכות וכן ההורג נפש והציל נפש אבל אם מסר נפשו על האדם והצילו זה הזכות שקול כנגד העון שהרג ועל זה הזכות מדה טובה ת"ק יותר ממדת פורענות ומכל מקום נפרעין ממנו מה שהרג את הנפש שהרי דוד מסר נפשו על ישראל והצילם שנא' (ש"א י"ט ה') וישם נפשו בכפו

פרץ עיר דוד אביו. (לז) ספרי ברכה פוסקא שמ"ח. (לב) מדרש ויסעו בביתח"ד לר"א ועליהם ח"ג צד 5: ואליפו לא רצה לילך עמכם כי היה יעקב אבינו רבו. כן יש להעיר על הערת הרב מוה"ר בוכר שליט"א בהערותיו על ספר מעין גנים הוצאת חברת מקציע נרדמים ברלין תרמ"ט צד 14 הערה א': א"ר ברכיה אליפו צריך היה לא מצאתי המקור כי במדרש תנחומא וירא סי' ל"ח: וכן אחת מוצא באליופ בן עשו ע"י שנתגדל בחיקו של יצחק נעשה צדיק וכן מובא במדרש תלפיות ענף אליפו ובאגרת בראשית פנ"ה: א"ר ברכיה כו' וצדיק היה אליפו ולא הזכות את איוב אלא בחזון כו'. (לז) צ"ל עם אחותו. (לז) אינו מוכן ואולי צ"ל בני יצחק לא היו מן הנמולים אלא זרע אברהם אבינו ר"ל יעקב ויעקובי ספר היובלים פרשה מ"ו פסוק ל"ט ובפדר"א פכ"ט. (לז) פדר"א פכ"ט ואגרת בראשית פנ"ה: עשו מאם במילה ובחר בערלה. (לז) תר"א פכ"ד: אבל זרעו של עשו לא היה כן אלא כל זמן שיצחק היה קיים היו מקיימים ברית המילה וכיון שמת יצחק היו מבטלין ברית המילה. (מ) ויסופון פכ"ה. אבל מדברי הנביא ירמיהו ט' כ"ד: ועל כל מול בערלה משמע כי האדומים היו נימולים כחיתודים. (מא) שבת קי"ג ב' וצ"ל פסיעה גסה. (מא מל) ר"ל

וגו' וכתוב (תהלים קיט קט) נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי וכשנהרג אוריה על ידו נפרעין ממנו (מב) שנצטרע, וגם מעשה אדוניה אמנון ואבשלום והילד, ובשביל בת שבע שכב אבשלום עם נשיו וכנדרו מסר נפשו על נשי ישראל בוייר עמלק כששבו אותם בצקלג ואע"פ שנשיו נשבו וכן רוב מלחמות עשה פן ישבו את נשי ישראל אבל אם לא מסר נפשו עליהן והציל אין הוכות שקול כנגד העונש. ואם ממנו של אדם חביב עליו כנופו ופדה שבויים ברצון נפשו גם זה זכות גדול שאלמלא לא פראם הוא אחר לא היה פודם, ואם נשים היו שפדה, אם לא שפדאם היו שוכבים עמהם ואם זכרים היו דוחקים אותם לעבור על התורה או ממיתים אותם הרי הצילם ממות ומגיהנם או מייסורים ועל דבר הערה אם בא לידו ומסר נפשו שלא יחטא או מתאוה להם ולא חטא כאשת פוטיפר ליוסף ויגם או גול או נגב או נתן קודם לכן כנגד גוילה או נגיבה וממנו חביב עליו ובא לידו שיכול לנגוב ולגוול בלא בשת אדם ויצרו מתגבר עליו ולא עשה ומחזיר הגוילה או ת"ק יותר. ומה שאמרו (מג) תורה מכבה העבירה כשעשה תשובה ולאחר שנפרעו ממנו תורה ללמוד ולעשות וללמד שאחרים עושים שאר כל המצוות אותה מצוה מכבה העבירה שלא יביאהו לדין על אותה עבירה וכן כשבא הקב"ה להפרע מן הרשעים ולתת שכר לצדיקים שבא לידם אותו יצר והעבירה ויבלת בידם לעשות ולא חטאו יושלם לצדיקים ת"ק יותר מן הפרעון כנון על רבעים ואותן שלא חטאו לאלפים, וכנגד גהינם שהרשעים נדונין בו כנגד אומד של אש גהינם יתן הנאה לצדיקים בן עדן שנופו יהנה כנגד מכות אש, הרי בעת תשיש ובעת יציאת הזרע הנאת הנוף כך יבא בענין זה הקב"ה גילה ושמחה גדולה בלב האדם ובנופו שיהנה כמו שנא' (ישעיה סה יח) כי הנה [בורא] את ירושלים גילה ואת עמה משוש ומתוך דיו שכינה יהיו [עלצים] ואין חקר לאותה הנאה ועל אותה הנאה אם יהיה צדיק עד יום מותו שאילו חי לעולם היה עושה זכיות: כף כף כנגד כף מלא של הדיוטות הקב"ה פורע לו כף עליון, שנא' (תהלים סח מ) יעמם לנו האל ישועתנו וכתוב (שם מח יא) צדק מלאה ימינך. כף למ"ד בכף יד ובכף רגל למד איברים, בכל כף למ"ד, לפי שהעולם עומד על מלומדי מלחמה, מלחמת יצרים, (מר) באברהם שנא' (מה) (זכריה יא יב) ויתנו שכרי שלשים כסף וכתבי בסף נבחר לשון צדיק, כף ד', מה שכת' (תהלים קלט ה) ותשת עלי כפוכה, זה אדם הראשון (מו) שהיה מהלך ד' שנה, (ד"ה) משרת כמו אותך לך כמו מדבר לחברו פנים אל פנים, ד' מתואר כאדם שמושיט ידו ובידו חפץ ואומר לחברו הא לך חפץ זה לכך יויד כ"ף למ"ד אמר הב"ה למד תורה הא לך כפי, כי כ"ף ממוצע בין יויד ללמ"ד הודיתני אמרת הודאות לפני ולמדת לעשות רצוני כפי כנגד יויד כפי כנגד למ"ד, וכתוב (שם פ יח) תהי ירך על איש ימינך, וכתוב (ישעיה נא מז) בצל ידי כסיתך, וכתוב (שם מז ב) בצל ידי החביאני וכתוב (שמות לג כב) ושבותי כפי עליך עד [עברי] ולשומרי מצוותי לאלף דור לעושיני מיראה א"כ מדה טובה של עושי מיראה ר"ן ידות על מדת פורענות ולעושי מאהבה ת"ק ידות, אם כן שכר שלעושיני מאהבה כפול על עושיני מיראה וזה לא יתכן שאפי' אחד מאלף אין לעושה מיראה כנגד עושה מאהבה, אלא מה שאמר לאלפים וזה לאלף דור כנגד' השכר [דף חי] של עולם

(ב) כפול לקמן סי' ססממנ"ו ומממנ"ב.

לפי החשבון והסימנים שהסכימו האחרונים לחשוב את מנצפ"ד מחמש מאות ואילך. (מג) סנהדרין ק"ז א'. (מג) סוטה כ"א א' עבירה מכבה מצות ואין עבירה מכבה תורה. (מז) צ"ל כמו אברהם כמו שאמרו ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א מדרש תהלים ה' בראשית רבה פרשה ל"ה: אין עולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאבינו אברהם ויעקבין בכלי חולין צ"ב א' ומדרש תרומה במדבר כ"א. (מח) צ"ל וישקלו את שכרי. (מו) צ"ל שהיה מהלך כ"ף אמה ומרמו למה שאמרו במדבר רבה פ"ג ובולקט בראשית רמז כ"ז ונעשה מאה אמה רש"י סנהדרין ק' א' ד"ה קוממיות: כ"ף בגמטריא הכי הוה יעווי"ש ל"ח ב' ובאדר"ע ד"ה אתב"ש מהו ותשת עלי כפכה כו' מה עשה תקב"ה

הבא כמו שאמרו (מו) אם להריוט שבעת ימים קי"ח לשכינה י"ד ימים אלא דבר כפול לכל הפחות וכן העושה מאהבה נקט דבר כפול ויש שאומרים הפרי בעולם הזה כפול לעושה מאהבה והעושה מיראה מצוה רבה ומצוה מועטת מאהבה וזה טוב מעט בצדקה, טוב מלא כף נחת מאהבה ממלא חפנים עמל שעושים מיראה, ודע^(א) מי שמזכה את הרבים לאחר מותו ואינו עמל כל כך כנון אדם שלא עסק לשמה ועשה פירושים או תוספות או העמיד תלמידים והכל שלא לשמה ואדם אחר עסק בכל כחו לשמה ולא עלתה בידו ולא העמיד תלמידים או לא עשה פירושים ותוספות לזכות את הרבים לאחר מותו אע"פ שע"י מי שעסק שלא לשמה זוכין על ידו לאחר מותו, זה שלמד לשמה עדיף מיניה מאחר שלמד לשם שמים וברצון היה מזכה את הרבים ולא עלתה בידו (מח) רחמנא לבא בעי (מט) שהרי ר' מאיר למד לפני אחר ולא העיל לאחר אלא שר' מאיר הביאו בנהיגה ור' יוחנן הוציאנו. (נ) וכשמנו מי שאין לו חלק לעולם הבא רצו למנות את שלמה אע"פ שעשה ספרים ותיקן תקנות לא חששו עד שיצאה בת קול ואמרה חויה איש מהיר במלאכתו מי (3) שעושה זכות גדול וקשה בעיניו לעשותו וכופה את יצרו עד שעושה עדיף מן האיש שאין יצרו תוקפו מלעשותו ואיש שעושה זכות מועט ויצרו מאד תוקפו מלעשותו וכופה את יצרו עדיף ממי שהוא עושה זכות גדול ואין יצרו תוקפו למונעו ומי שעושה עון גדול ויצרו תוקפו נרוע ממנו, אדם שעושה עון מועט ואין יצרו תוקפו לפי שעושה דוגמת להכעיס וזכות שעושה לאחרים כגון תורה וצדקה כפי אותו הנהנה ממנו, וכפי ההנאה שנהנה מקבל שכר ויש עושה מועט וכא' לו לצדקה ועושה הרבה ואין לו זכות, כגון לאדם אחד אם יתן לו פשוטים הרבה בושת יש לו לקבל ממנו וכשאומר אכול עמי היום אין לו בשת זה זכות ושכר הרבה ויש עונשין חמורין על מה [שלא] כתוב בתורה יותר מעונשין של מצות שכתובין בתורה, שהרי על ידי עבירות שבתורה כתוב מיתה או עונש אחר, אבל המונעין מלתת את הרשעים להריגה לא ידענו מה דינם, וראה כמה חמורין, לפי שבני בנימין לא רצו לתת החיילים ביד בני ישראל לכך הרגו שף ונשים כמעט כל השבט ובענש של תורה כתיב (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, (נא) וכן בני עלי ששיהו קיניהן של נשים על זה לא נאמר עונשן, וראה כמה עונשין כמה דורות נכשלו בעונם:

טז. כתיב (שם שם) איש בחטאו יומתו וכתיב (יחזקאל יח ד) הנפש החוטאת היא תמות, (א) וכן מצינו בער ואונן שלא היו אלא בני ח' שנים כשנשאו תמר כדאמרינן בסדר עולם וכתיב (בראשית לו) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימתה ה' וכתיב באונן (שם י"ד) וימת גם אותו אע"פ שלא באו לכלל י"ג שנים נענשו הרי בין גדול בין קטן אין חלוי בשנים אלא בדעה כי יש פחות מ"ג ערום בדעת לרעה ולטובה ע"ז נאמר (דה"א כח ט) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין וזהו שנא' (יחזקאל יח ד) הנפש החוטאת היא תמות וכתיב (בראשית ח כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וכתיב (קהלת יא יוד) כי הילדות והשחרות הבל (ב) ושלמה לא היה יותר מ"ב שנים או י"א כשאמר לו דוד (דה"א כח ט) ועברוהו

(b) סי' תק"ל. (3) מקל"ב.

הנית דיוו עליו ומיעטו והעמידו לאלף אמה. (מ) ב"ק כ"ה א'. (מט) סנהדרין ק"ו ב' ולפנינו חקב"ה. (נע) חגיגה ט"ז ב'. (נ) סנהדרין ק"ד ב'. (נכ) שבת נ"ה ב'.
 טז. (ב) במבוא למדרש תנחומא מאת רש"י שליט"א מביא בשם גליון כ"י: ולמה נענשו ער ואונן והלא לא היו בר עונשין וי"ל דבך דין שמס' לפי חכמת הקטן אם שיתכם כמו בן כ' דינו כמו בן כ' וראה משמואל שרצה עלי להענישו כעבור שהורה הלכה לפניו אע"פ שהיה קטן. (3) בתמורה ט"ז א' אמרו מקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך כ"י ול"ז שמלך דוד הרי בעת

ספר חסידים

(ג) בכל לב, כי כל לכבות דורש ה' ואם תעוברה ויניחך לעולם ומה שאמרו חכמים (ד) אין עונשין למעלה עד שיהיה בן עשרים זה מדרב בנייה גדולה כששופט הקביה אומה אחת ביחר או מונה מעשרים שנה ולמעלה ואחר הרוב דן, או מדרב לעתיד (ה) כשיצחק אבינו מליץ טוב על ישראל לא יוכיר אלא מבן עשרים שנה ולמעלה, אבל אדם אפילו מ"ג שנה מענישין אותו מן השמים וכן לטובה; (ו) יתר (ב) טוב למי שהוא בין רשעים ואינו הולך בדרכיהם ממי שהוא בין צדיקים ואינו חוטא, ויותר רע למי שהוא בין צדיקים וחוטא למי שהוא בין רשעים וחוטא (ז) והוי זהיר במצוה הבאה לפרקים ועוברת.

יז. (ז) איזהו יועץ חכם שיודע לתת עצה שלא יבא לידי מכשול, ואם בא לידי מכשול עצמו אע"פ שנתן עצה טובה כיון שלמכשול באה עצמו אין זה עצה טובה ואין זה יועץ חכם, אלא שיודע להזהר שלא תבא עצמו לידי עבירה ולידי רעה, ואיזה רופא חכם כל שיודע להזהר שלא יבא אדם לידי חולי, ואם בא לידי חולי אע"פ שמרפא כיון שלא ידע להזהר אין זה רופא חכם וכן אם יזהר אדם שלא יחטא והו' חכם ויותר [ע"כ] טוב משיחטא וצריך תשובה והו' שנא' (איוב כ"ח כ"ה) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה.

יח. העושה תשובה יש לו להזהר שלא לעיין בנשים ואם ידוע לבני אדם מעשיו אם יחפרוהו על מעשיו יש לו לשתוק ואע"פ שאמר ר' שמעון בן מנסיא (קהלת א טו) מעות לא יוכל לתקן כראמר במס' חגיגה (א) מפורש אעפ"כ לא יאמר אדם ולא יחשוב אין תקנה לא יועיל לו אם יעשה תשובה אלא יעשה כאשר כתוב וירבה לעשות תשובה ואם תאמר לא יוכל לתקן ולעשות תשובה (ב) ולמה אמר דוד לדואג ואחיתופל מי שבא על אשת איש יש להתכפר ודוד גרם לאוריה שנהרג ואעפ"כ היה לו תקנה אלא מעות לא יוכל לתקן שלכד מן הבעילה חטא ברבר אחר שגורם פרידה מבעלה ושילדת ממזרים ובשעת הבעילה ג, אלא שצריך האדם להזהר שהעונות כנגד הגרמא וגרמא לא יוכל להיות בו תקנה וכן התשובה כנגד כל הגרמות שזה גורם שצריך להרבות תשובה ואם המורה רואה את מי ששואל היאך לעשות שאם המורה יחמיר על השואל לא יעשה מוטב שלא יאמר לו הכל שהרי אמרו (ג) המקבל מן הגולניץ אין רוח חכמים נוחה הימנו ונס אין להקל כמו כן (ד) ולמה אותה אשה שבאה לפני ר' אלעזר זה בני הקטן מבני הגדול ולא רצה לומר לה לעשות תשובה ולא אמר המעם משום מעות לא יוכל לתקן, אלא אם היתה (ה) מקדים עד כ"י י"ז, ונכפל להלן כ"י ס"ח מהמס' ז, (ז) חק"ז, (ז) נקום חלק נכתב יד.

מירדת אבשלום עברו משני מלכותו של דוד ל"ז שנה ולפי דברי רש"י סנהדרין ס"ט ב' ד"ה אינימא היה שלמה בעת מירדת אבשלום בן ד' שנה ודוד מלך ארבעים שנה (מ"א ב' י"א) א"כ כשצוה דוד את שלמה בנו היה שלמה בן עשר שנה ומ"ש רבנו שהיה בן י"א או י"ב יעו"ש סדר הדורות ב' אלפים תתקפ"ד, (ז) צ"ל בלב שלם ובנפש חפצה ואם תעובדו ויניחך לעד, (ז) שבת פ"ט ב' ובירושלמי בכורים פ"ב ה"א וסנהדרין פ"א ה"ה: ימי שנחתנו בהם שבועים שנה צא מהם עשרים שאין ב"ד שלמעלה עונשין וכו' ונתין מובא בתוס' מו"ק כ"ח א' ד"ה מת בחמשים ותרמב"ט בפי' המשנה סנהדרין פ"ז במשנה הבא על הזכר כתב: אבל מפי השמועה למרנו שהקב"ה לא יעניש החייב כרת אלא אחר עשרים שנה, ובתשובות חכם צבי סי' נ"ט כתב דרברי ח"ל בשבת ה"ב אינם רק דברי אגדה ואין למדין מהם, (ט) שבת פ"ט: (י) מצוה הבאה לפרקים לכאורה יש לומר שגדלות מפני מצוה שנוהגת תמיד כמו שאמרו תדיר ושאני תדיר קודם זבחים פ"ט ברכות כ"ח ובתו"ש סוכה פ"ה מ"ז אם לא כשהמצוה שאינה תדירה באה מקודם ואז משום אין מעבירין על המצות דוחה את התדירה כדמוכח תוס' יומא ל"ג א' ד"ה אין יועיין שו"ע או"ח סי' תרפ"א בפ"ז כן אם התחיל ללמוד קודם שהגיע הזמן לענין מצוה שאינה תדירה צריך להפסיק כמו ביעור חמץ שו"ע או"ח סי' תל"א, גם מ"ש רבנו לענין מצוה עוברת הוא רק שיש להקדימה למצוה שאינה עוברת כדמוכח בקידושין ב"ט אבל לשאר דברים שיש כמו שמוכח בשו"ע או"ח סימן תרנ"ז שגם על מצוה עוברת אין צריך לבבז יותר מחומש.

יח. (ה) ט' א', (ז) ב"ט נ"ט א', (ג) כ"ק צ"ד ב', (ד) ע"ז י"ז א' ולפנינו רב חסדא.

מתחרטת לא היתה יכולה לחיות ולמה לא אמר לה דברים טובים שכתבנו, ואם יאמר אדם אפי' אם יעשה תשובה בזה העניין שכתבנו לא יועיל, ואם כן למה (ה) א"ר יהודה על מנשה שקבלו הקב"ה בתשובה, והלא מנשה עבד ע"ז (ו) והרג כמה נפשות וחטא הרבה וא"ר יהודה שקבלו הקב"ה בתשובה ולא מת, ולמה אמרו שאינו יכול להיות חי, אלא כך אמר (ז) ר' אלעזר לא אקבל אותה כי [מדין] מיתה חמורה היא זאת חייבת והיא צריכה לסבול ייסורין השקולים כמות והיא לא תסבול, אבל בלא כלום להתחרט לא היה יכול אלא שכל כך יצטער ומעצב לבו עד שימות (ח) כרי אלעזר בן דורדיא כל זה כשלא קיבל יסורין וידע ר' אלעזר מפני אהבת בנה הקטן לא היתה מתחרטת ומצטערת ולא היתה כל כך תוהא על הראשונות אבל מרצונו אם מי שקבל יסורין בחייו מרצונו ע"ז אין אדם חולק (ט) כרי אלעזר כרי שמעון אע"פ שלא חטא כי קוצים מן הכרם ביער רק חשב אם היו חיים היו מהם צדיקים יוצאים (י) ונחום איש גם זו בעבור שלא מידר לתת לחם לעני ומת ביקש להקב"ה על איבריו ועל גופו (יא) ובן אחותו של יועזר קיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד הרי למדנו מי שחטא בעבירות חמורות והביא את עצמו לייסורין יש לו חלק לעולם הבא ודוקא הוא בעצמו אבל אדם אחר לא שאם ביקש ראובן לשמעון הכיני והמיתני כרי שיהיה לי כפרה על עונותי אל ימיתנו אבל אם בקש לפני רבים לאחר ואמר אתם יודעים שעונותיי מרובים תצוו להכות אותי עד שפוך דם עלי יעשו כן רק לא יכוהו עד שימות, ולא יחטא אדם כרי שלא יחטא עוד, כגון אחר היה חוטא כנשים וסירס את עצמו כרי שלא יחטא עוד (יב) ולא יעשה אדם תשובה של עינוי בשבת שראי ישב בשבת במים קרים ושאר דברים הכתובים וכיוצא בהם (יג), ולא יעשה הבן מלקות לאביו ולא יעשה עולה לאביו כרי לקנות כנדים לאמו (יד) אבל מטעה הבן לאביו שאם האב עשיר ומרעיב עצמו ואת אמו יטעה אותו אם יוכל ובאותם מעות יקנה צרכי אביו ואמו כרי שלא ירעבו אבל לא צרכי עצמו.

יטו. מי שבא על אשת איש אם בא לישאל היאך לעשות תשובה אם בא על אותם שחייב כרת במס' הניגה (א) אומר חילוק מתי מעות לא יוכל לתקן ומתי יועיל תשובה ומאותן שמועיל להן תשובה ואמרו (ב) חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן. הרי יש לעשות דבר השקול למלקות או לכרת, אם ימות החורף הוא כשבא לשאל וקרה אם רצה בנהר ישבר הקרח וישב במים עד פיו או עד חוטמו כפי אותה שעה שדיבר עמה על העבירה עד שנמר העבירה. וכן יעשה תדיר כל זמן שיש קרח, ובימות החמה ישב בחפירה שנמלים שם ויסתום פיו או בכלי ששם הנמלים. ויהיה לו אח"כ כלי אחר מלא מים שירחיק בו ואם העת באותן ימים שאין זה וזה יתענה רק לחם ובמים יאכל בערב כי (ג) בראובן אומר ששב לשקו ולתעניתו אע"פ שעדיין לא הודה יהודה כי עדיין לא נעשה מעשה [דף ט'] תמר ולמה במים כי אומר במדרש (ד) מאה ושלשים שנה היה יושב אדם הראשון במים עד חוטמו

ב קס"ז.

(פ) סנהדרין צ' א'. (ו) שם ק"ג ב'. (ז) לפנינו רב חסדא. (ח) ע"ז י"ז א'. (ט) ב"מ פ"ג ב'. (י) תענית כ"א א'. (יא) בראשית רבה פרשה ס"ה. (יב) בשו"ע או"ח סי' רפ"ח ובאחרונים שם לא הוזכר אם ענוי שאינו של תענית לשם תשובה אסור בשבת אבל בכלבו סי' ס"ו כתב: לא ירחיק במים ארבעים יום רצופים לכד שבתות וי"ט ור"ח ובאורחות צדיקים שער התשובה כתב: וישכב על הארץ כרי בלא כר וכסת כי אם בשבתות וי"ט ישכב על תבוקש וכר בראשו. (יג) סנהדרין פ"ה ב'. (יד) דברי רבנו בבאן סותרים דבריו שכתב לקמן סי' תתתקכ"ב יעו"ש ומה שהעירותי שם. (טו) (b) ט' ב'. (3) מגילה ד' ב'. (4) בראשית רבה ספ"ד ולפנינו בשקן ובתעניתו מובא בתוס' ב"ק יט'. צ"ב א' ד"ה מי: ששב משקו ומתעניתו ועיי"ש שדבריהם הם דברי רבנו בבאן. (ז) פרקי

ספר חסידים

להתכפר על שחטא בעין הרעת שגגורה גזירה על כל הדורות. ועוד נופו נתחמם בעבירה ויתקרב ויתענה עד שיוכל לקיים לישב במים בעת הקרה. או כשיש נמלים ודבורים. וכימות החמה בנמלים ויקשור בבגד את פי ואת נחיריו שלא יכנסו בו. ואם (ה) על כרת וילדה. או אם בא על אשת (ו) בלא אונסא או על אשת כהן באונס הרי אסרה על בעלה או אם ילדה [והוליד] ממור. זה היה מעשה שהורו לו ועשה בנמלים ביום ובלילות היה שוכב על הארץ בימות החמה כדי שיעלו עליו פרעושים ונקל זה בעיניו והלך ערום במקום כוורת עד שהיה בשרו נפות וכשמתרפא הולך עוד שם כך עשה הרבה פעמים מה שכתבנו. ואם הטא הרבה פעמים כאשה צריך הרבה פעמים כאשר כתוב. ואם הוליד ממזרים הרי אמרו (ז) ממזרים לא חיין ומעלין עליו כאילו שופך דמים. וכן מי שבועל ארמאית וילדה ממנו או אותה שכתוב למעלה. אל יאמר הרי (ח) א"ר יהודה באותה אשה באותו מקום באותה שעה אקיים זה. ושמא האשה תחשוף להזקק ויש לו חטא ולא אמרו שיביא האדם את עצמו לידי עון. מי שבועל ארמאית או שפחה אם בעל אפילו פעם אחת יצום שלשה ימים לילה ויום רצופים שלא יאכל לא ביום ולא בלילה כן יעשה ג' שנים ואם רוצה ג' פעמים ג' ימים ונ' לילות בשנה אחת די לו. ואם יהיה לו בנים ממנה ועובדים לע"ז יש לו לעשות עוד דין אחר עמו ואל יאמר אדם והלא שמשון הנכור בעל ארמאית והקביה עשה לו ניסים כגון מן הלחי. יש לומר שמשון היה דוחקן להתגייר וכן הוולדות. אסתר אמרה (אסתר ד טז) וכאשר אבדתי אבדתי ואמרו (ט) שכן אמרה כאשר אבדתי ממך שער עתה הייתי אנוסה ומכאן ואילך שיש לי להמציא לו גופי שיש לי לומר אני אתרצה לך כדי שישמע אלי. וכיון שבעבור היהודים יש לי לחטוא לכך (שם שם) וצאנו עלי ואל תאכלו ואל תשחו שלשת ימים לילה ויום לכך אם בא לפני חכם ושואל היאך יש לו לעשות תשובה שיתכפר לו יש לו דהורות לו שיצום שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ואם ילדה ממנו בנים ובנות עובדים לע"ז אע"פ שלא נתכוון להוליד כיון שידוע שהשוכב עם אשה היא מתעברת צריך לקבל דין על זה שבכל שנה [באותם] הימים שיתענה ג' ימים ונ' לילות רצופים וכן מי שיש לו כדי פרנסתו ולוקח אשה שאחיה כשרים (י) ורב בנים דומין לאחיה האם. הרי עתיד להפרע ממנו שגם שבניו רשעים. ועל כל אלה נאמר מעות לא יוכל לתקון. וכתוב (הושע ה ז) כי בנים זרים ילדו ואל יאמר אדם (יא) ארבעים יום קודם יצירת הולד גוזרין לו איזו אשה יקח ולמה פושע אם יקח אשה שאינה הוגנת לו כבר נזר אם כן לא יהיה חייב אדם על העריות. אלא הרשות ביד אדם על כל עריות וגם על שכבת זרע שאדם מוציא בעבירה. כששב יש לו להורות שישב בקרה במים. לפי שאמרו (יב) כל האוחז באמה ומשחין (יג) או שמשים ידו על טיבורו ולמטה כאילו מביא מכול לעולם וכאילו שופך דמים שהרי דור המבול חטאו בשכבת זרע לכך נידונו במבול ואין לומר (יד) כיון דברותחין קלקלו ברותחין נדונו אם כן השב מאותו עון יעשה לו כן. כיון שמעצמו משים על הלב ושואל תשובה אין להורות לו שימית את עצמו וכתוב (עמוס ה ד) דרשוני וחיו אלא ישב במים קרים וגם לא ילך למיזלות שמביא לחטוא בנשים (טו) שחוק

דרכי אליעזר פרק ב': באחד בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו ובוהר בראשית כ"ה ב': אדם טפח על ראשו ובכי ועאל במי גיחון עד קדליה כ"ו וכן הוא במדרש דות החדש פרשה א' וילקוט בראשית רמז ל"ד ומה שכתב רבנו מאה ושלשים שנה יעוין עירובין י"ח ב' שאמרו: ישב בתענית מאה ושלשים שנה. (ס) צ"ל עבר על חייבי כרתי. (ו) צ"ל ישראל. (ז) יבמות ע"ח ב'. (ח) יומא פ"ו ב'. (ט) מגילה ט"ז א'. (י) ב"ב ק"י א'. (יא) סוטה ב' א'. (יב) שבת מ"א א'. (יג) גדה י"ג ב' ויעו"ש. (יד) סנהדרין ק"ח ב'. (טו) אבות פ"ג מ"י.

וקלות ראש מרגילין לערוה, אם חטא בסתר, שלא נודע לבני אדם אלא אותה אשה שחטא עמה יודעת בשעושה תשובה יש בחכמה לעשות שאותה אשה תדע שעשה תשובה ולא אחרים ולא ידבר עמה עוד ואם ידוע לרבים שחטא ידעו רבים תשובתו ואם ידעו רבים שחטא ואין ידוע [עם] איזו אשה אל יודיע שם האשה ואם חטא עם שפחה ששומרת התורה אין להם כשת הנה אמרו (טז) (ויקרא יט כ) בקורת תהיה היא לוקה והוא אינו לוקה לפי שאמרו (יז) בעבד עברי רבו מוסר לו שפחה כנענית לפיכך אחד שבא על שפחה כנענית אינו לוקה וכן יפת תואר שהתיר הכתוב כשלקחה הרי היא בידו ולכך מי שבא על שפחה כנענית אינו לוקה שלא יאמר אחד מותר לבתחלה ואחר לוקה ועושה כעניין הזה): חסד כאן (ג) וחצי (שורות חלק) [ע"ב. חמש שורות חלק]

כתיב (הושע יד ג) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (יה) אלהיכם אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב. אחד חטא בעבירות גרולות ובא לפני חכם ושאל לו במה יתכפר לו עון קטן. ולא רצה להורות לו. אמרו לו למה לא תתן לו כפרה. אמר על החמורות אינו שואל אלא על הקלות לכך לא אתן לו כפרה. וכתיב (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי אלא כל עונותי יתורה וכתיב (ויקרא טו כא) והתוודה עליו את כל עונות בני ישראל וכתיב (הושע יד ג) כל תשא עון:

ב.ג. מי שננב (א) או שלקח וגזל והחרימו מי שיש בידו שיחירונו לבעלים והחזיר או שלא החרימו ויש עדים שננב והחזיר אין לספר בננותו ואין לפרסמו ואפילו אם נשבע ואחר כך השיב אין לביישו כדי שלא לנעול דלת לפני השבים.

כא.ג. **ראובן** (א) גזל קרקע אחד והוריש לזרעו וזרעו לזרע וזרעו לבמה דורות אם היו יודעין היו חייבין להחזיר לזרעו וזרעו של נגזל וכולן נידונין בניהיגום אע"פ שאין עדים ושטר. ואם יאמר אדם שתופס ממון חברו בעוולה. אם תופס שווה לישראל ונותן כסה לישראל לצדקה אל יאמר יחשבו לי הנתינה כנגד הגוילה. טוב לו לאדם שלא יגזול שוה פרוטה ולא יתן הרבה לצדקה מאשר יגזול מעט ויתן הרבה לצדקה). אחד בא לפני חכם אמר לו הוא חולה והוא סבור שלא יחיה והוא חטא כשהיה לו ליתן הרבה למס ולא נתן אלא מעט. כך עשה הרבה פעמים ועתה מתחרט אני ואין לי במה לשלם אלא הבית שלי ויש לי בנים מה יעשו א"ל תודיע זה לשנים הטובים שבעיר ותבקש מהם (ב) שימכרו הבית ובמקצת יפרנסו בניך וילדי ביתך ובמקצת יפרנסו עניי העיר והקרן בכח הקהל או בצרכי צבורם): אחד גזל (ג) על רמאות שעשה אחד שחשב לו טעות ואותו הלך למדינת הים למרחוק וזה שרימה נתחרט ורצה להשיב את הגוילה ולא יכול כי הלך לו ושאל לחכם. אמר הרי אמרו (ד) יוליך אחריו אפילו למדי וזה רחוק מה אעשה א"ל החכם אותו כבר הוא באותו מקום רחוק שלא תוכל לבוא אחריו ואין לך מה להוציא בדרך ועוד הליסטים יגלו ממך ואם היה הוא יודע שרימית אותו לא היה שב הנה

(ה) ע"כ סי' קס"ז מכלן וליך תקל"ג. (ז) תקל"ד. (ז) ע"כ. מכלן וליך תקל"ז. (ז) ע"כ. מכלן וליך תקל"ז.

(ט) כריתות י"א א'. (י) קידושין י"ד ב'. (יט) לפנינו ליתא.

ב. (ה) שתי תיבות אלו יש למחוק, ואולי כוונתו כי לקח כתיב ואח"כ גזל.

כא. (ה) מכאן עד הרבה לצדקה מובא במדרש תלפיות ענף גזל. (ז) אולי צ"ל שישכירו ובזה יובנו דברי המחבר שכתב: והקרן בכח הקהל. (א) צ"ל דרך רמאות. (ד) בבא קמא ק"ג א'.

ספר הסידים

עבור אותו ממון והיה מתיימש תחקור אע"פ שיש לו בנים שם אם יש לו קרוב
 תן לו ואם לאו תעשה בהם צרכי רבים. והוא הרויח עד שהשכיר שליח נאמן ושלא לו:
בבא (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר. כי אמרו (א) מי שגול מאחד
 מחמשה ואינו יודע ממי גול ממילא לא יצא ידי חובתו מן השמים
 עד שיתן לכל אחד ואחד. וכת' (ויקרא ה כג) והשיב את הגוילה אשר גול כיון
 שאמר הגוילה למה אמר גול אלא אם באותו יום שגול השיב אין להוסיף יותר
 עליו ואו לא השיב באותה שבוע או באותו חרש או יותר צריך להוסיף על הגוילה
 כפי שהיה מרויח מעת שחסרו עד שהשיב לו. ויאמר אותו אדם לפי מה שיודע
 לשער עסק האיש כמה היה יודע להרויח באותו גול מן העת שנחסר עד שהשיב
 ולבר מזה יחשוב הצער. אע"פ שכל זה לא הצריכתו תורה. אבל לצאת ידי שמים
 צריך כל זה להחשיב הצער שהרי (ב) החובל חייב בחמשה. ובשת הוא עצבון. כך
 בכאן ידע כמה צער לגול. כי יש שיש לו מאה ליטרין ואינו חושש בליטרא שגולו
 לו. ויש אדם שיש לו אלף ליטרין ומצטער על שלקח לו באותה ליטרא יותר מאותו
 שיש לו הרבה מעט ממנו. ויש שיש לו מעט ולוקח ממנו ומצטער הוא בחסרון מאכל
 ומשתה. כי קודם שגולו ממנו היה אוכל ושותה ומתעדן ולובש ועתה חסר ומצטער
 כל זה צריך לחשוב הגולן. צער שגורם לו ולכל הנסמכין עליו. וחסרון העידונין שגורם להם.
 ולחת להם לפי מה שגורם ולפי הגנולין כמו שאמרו (ג) הכל לפי המבייש ולפי המתבייש
 ולשלם בכסף וגם לקבל דין בגופו אם חרש או שני חדשים יתענה כענין העינויין.
 וכסף שנשאר בו אפילו מרחו אינו חפץ לקבל וגם מוסיף משלו כנגד התענוגין
 שנהנה מאותו ממון וענויין כנגד התענוגין עליו אמרו (ד) זדונות נעשין לו כזכותו.
 אע"פ שלא הזכירו רבותינו בפ"י עומק התשובה הזאת. כך היא לחפצים שלא יקראו
 לדין. ואף בעולם הזה יקבל עונש ונקמה לפי שמקבל בעצמו עליו הענויין שהיו ראויין
 לו מן השמים וכל זה אין להורות אלא למי [דף י'] שמתחרט ומבקש להיות נקי מהקביה
 רק אם רבים גול אע"פ ששב באלו ד' דברים שכתבנו הב"ה מביא עליו כדרכו מפני
 שהרבים בקשו עליו נקמה ויקבל עליו שבר על העונשין שבאין עליו מן השמים כי
 מאחר שהוא מדעתו קבל עליו עונשין ועינויין ותשובות אינו ראוי לקבל עליו עונש מן
 השמים וכתוב (ירמיה ל יא) ונקח לא אנקח פעמים ונקח ופעמים לא אנקח כמו שכתבנו.
בג (ז) ומעשה שגול ליטרא והרויח בה הרבה והיה (א) מבין הגולן וידע ועשה
 ככל מה שכתבנו וכל מה שהרויח נתן לו שאין בידו שום הערמת
 ריבית (ב) ויש גול של גוי שיבא לכמה רעות יותר מישראל לפי שאם יבא ישראל לשם
 יגלוהו וזהו חוטא אחד ואבד לשאר יהודים ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה עיר.
בד (א) בכל פרשת עניין חטאת ואשם בויקרא יש כפרה אבל בפרשה כהן משיח
 אין כתוב לא כפרה ולא סליחה (א) ששגת תלמוד עולה וזון ועוד
 כי (ב) המכפר את עצמו אבל בכולם הוצרך וכפר עליו הכהן. ועוד (ויקרא ד ג)
 לאשמת העם כתיב כי היה לו לדקדק שהוא גדול בחכמה ובגדולה ובפרישות מחביריו
 אחד בשונג ואחד במיור ואחד בחילול השם אבל בכולם כתוב סליחה וכפרה:

(ה) חקל"ט. וסיון זה עם ס"י כ"ג כפול לקמן ס"י חל"ז. (ז) ע"כ. מכלן וליקח חקל"ט. (ג) חקל"ט.
 (ד) ע"כ. מכלן וליקח חקל"ט. (ה) חקל"ט. וכולן לקמן ס"י חחחחח"ט.

בב. (ה) בבא קמא ק"ג ב'. (ז) שם פ"ג ב'. (ג) שם שם. (ד) יומא פ"ז ב'.
בג. (ה) בגרסא דהיה אדם מבין וצ"ל האדם מכיר. (ג) יענויין ש"ע חו"מ ס"י שג"ט.
בד. (ה) אבות פ"ד מ"ג בבא מציעא ל"ג ב'. (ג) צ"ל הוא המכפר.

